Årsrapport 2016

Pensionskassen PenSam | CVR-nr. 24 25 55 49 | Hjemsted Farum

PenSam

Indholdsfortegnelse

Budskab fra ledelsen 2

Ledelsesberetning

Strategi 2020 3

Om Pensionskassen PenSam 4

Resultat, solvens og kapitalgrundlag 5

Selskabsledelse og organisation 9

Samfundsansvar 12

Ledelse, revision og ansvarshavende aktuar 14

Ledelseshverv mv. 15

Årsregnskabet

Ledelsespåtegning 16

Den interne revisions revisionspåtegning 17

Den uafhængige revisors revisionspåtegning 19

Resultatopgørelse 22

Balance 23

Egenkapitalopgørelse 25

Noter 26

Budskab fra Ledelsen

Pensionskassen PenSam har ca. 48.400 medlemmer og en samlet balance på ca. 28,1 mia. kr. Der er ikke optaget nye medlemmer siden 1990, og antallet af medlemmer falder med ca. 1.000 årligt på grund af aldersfordelingen.

Pensionskassens primære målsætning er at sikre de bedst mulige pensionsydelser til medlemmerne. Dette gøres ved at skabe høje investeringsafkast, løbende hensætte til levetidsforbedringer, samt ved et lavt omkostningsniveau.

Pensionskassen PenSam er en afviklingskasse, hvorfor bestyrelsen forholder sig til, hvordan aktiviteterne i rette tid kan integreres med PenSam Liv, hvor hovedparten af Pensionskassens medlemmer tillige er kunder.

Pensionskassen PenSam har i 2016 opnået et investeringsafkast før skat på 7,7% inklusiv renteafdækning og 6,2% eksklusiv renteafdækning. Afkastet er et resultat af en aktiv investeringsstrategi og er tilfredsstillende under hensynstagen til risikokapacitet og markedsforhold.

Gennem de seneste år, har Pensionskassen PenSam arbejdet målrettet mod at nedbringe omkostningsniveauet. Omkostningerne er reduceret fra 2015 til 2016, så til trods for et faldende antal medlemmer i pensionskassen betyder det, at omkostning pr. medlem er faldet fra 494 kr. i 2015 til 472 kr. i 2016.

Kontorenterne udgør mellem 5,0% og 11,8% i 2016. Forskellen skyldes at nogle medlemsgrupper har opbygget et kollektivt bonuspotentiale baseret på tidligere års investeringsafkast, og hvor det er muligt at udlodde dette til medlemmerne.

Strategi 2020

Bestyrelsen har i efteråret 2016 fastlagt strategien for perioden frem til 2020. Strategien har fokus på og ambition for helheden i forretningen og fastlægger dermed rammen om de fremadrettede aktiviteter i Pensionskassen.

Retningen for arbejdet i de kommende år er sat med kundeløftet: ”Vi er pensionsselskabet, du kan regne med, og som altid er der, når du har brug for det”.

Løftet understreger, at PenSam gruppen først og fremmest er et arbejdsmarkedspensionsselskab. Pensionerne er kerneforretningen og det bærende i kunderelationen. Bank- og forsikringsprodukter er tilvalgte forretningsområder, der tilbyder attraktive individuelle produkter og varetager opgaver på vegne af pensionsforretningen.

Kundeløftet er også udtryk for PenSam gruppen’s ambition for den enkelte kundes opfattelse og oplevelse af PenSam. Kunderne kan regne med, at pensionerne forvaltes tilfredsstillende, og at vi er der for kunderne i de særligt vigtige livssituationer, hvor behovet opstår ved alderspensionering, førtidspensionering, alvorlig sygdom og dødsfald. Vores fokus på effektive forebyggelses- og fastholdelsestiltag skal være integreret i dialogen ved sygdom.

Om Pensionskassen PenSam

Forretningsområder

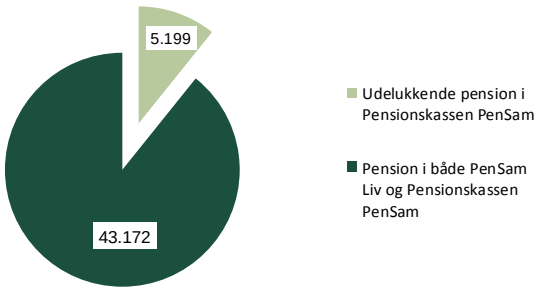
Pensionskassen PenSam er en afviklings-pensionskasse. Indbetaling af pensionsbidrag ophørte ved udgangen af 1990.

Pensionskassens formål er at sikre medlemmerne pension ved fratrædelse fra arbejdsmarkedet på grund af alder, førtidspensionering eller død.

Pensionskassens medlemmer

Pensionskassen PenSam har ved udgangen af 2016 ca. 48.400 medlemmer, hvoraf 65% får udbetalt pension.

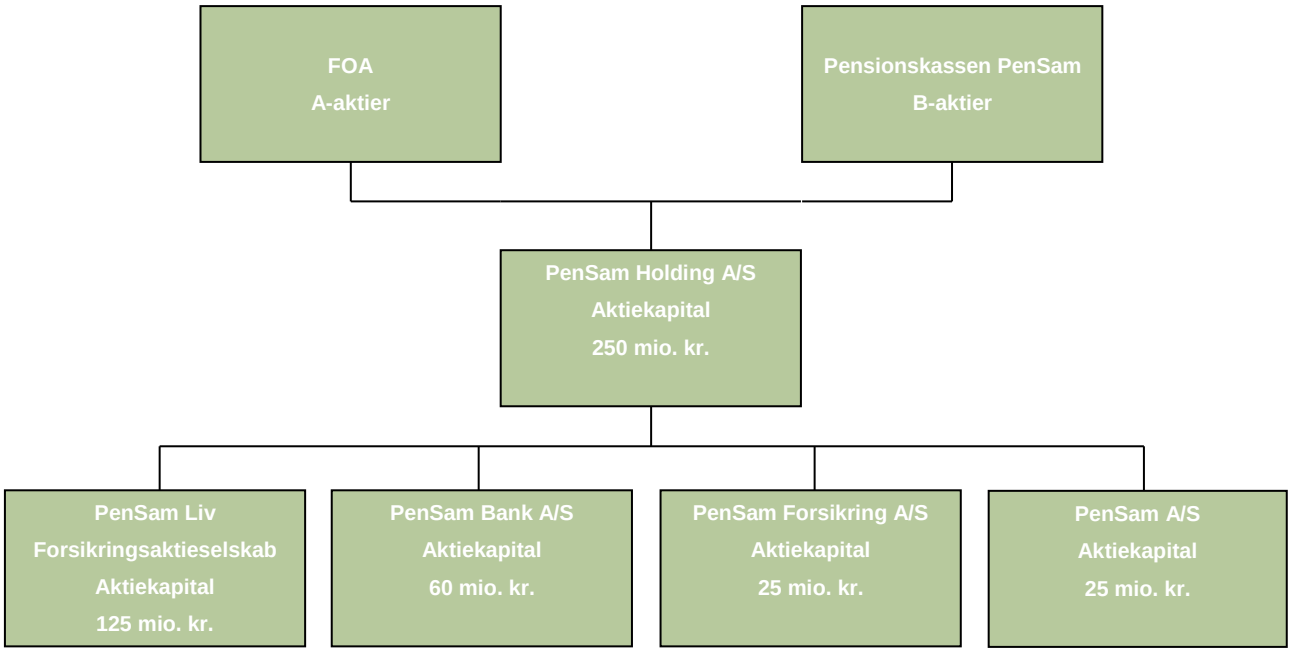
89% af medlemmerne i Pensionskassen har tillige en pensionsordning i PenSam Liv ved udgangen af 2016.

PenSam gruppen

Pensionskassen er en del af PenSam gruppen, hvor pensionskassen ejer B-aktierne i PenSam Holding, jf. note 23, og A-aktierne ejes af FOA. PenSam gruppen har hovedsæde i Farum.

Organisationsstrukturen fremgår af figuren nedenfor.

Resultat, solvens og kapitalgrundlag

Årets resultat

Årets resultat før skat udgør 154,0 mio. kr. mod et resultat før skat i 2015 på 13,0 mio. kr.

Stigningen i årets resultat skyldes et højere afkast af egenkapitalens investeringsaktiver sammenholdt med 2015. Resultatet er i overensstemmelse med de forventninger, som tidligere er udmeldt for 2016 og anses for acceptabelt.

Årets resultat overføres til egenkapitalen.

Realiseret resultat og dets fordeling

Det realiserede resultat er udtryk for over- eller underskud i perioden. Det realiserede resultat skal fordeles imellem pensionskassens egenkapital og pensionskassens medlemmer efter principper fastlagt af bestyrelsen og anmeldt til Finanstilsynet. Principperne skal endvidere overholde reglerne om kontribution samt sikre en rimelig fordeling af resultatet.

Et positivt realiseret resultat øger bonuspotentialerne og derved muligheden for at give medlemmerne bonus ud over forrentning af deres opsparing.

Årets samlede realiserede resultat efter Lov om finansiel virksomhed udgør 1.000,6 mio. kr., som er fordelt med 154,0 mio. kr. til egenkapitalen og 846,6 mio. kr. til medlemmerne. De 846,6 mio. kr. til medlemmerne er fordelt med 826,0 mio. kr. til kollektivt bonuspotentiale og 20,6 mio. kr. til overskudskapital.

Egenkapitalen og overskudskapitalen har ultimo 2016 skyggekonti på 4,4 mio. kr. mod 5,5 mio. kr. ultimo 2015.

Der har i 2016 været tabsdækning fra egenkapital og overskudskapital til negative realiserede resultater i omkostningskontributionsgrupperne for sygehjælpere m.fl. og portører. Denne tabsdækning udgør 25,4 mio. kr. som ikke fremføres til fremtidig risikoforrentning.

Bonus

Forrentningen udgør 665,2 mio. kr., inklusive tildelt rentebonus, hvilket medfører, at alle medlemmer i 2016 har fået en forrentning på mellem 5,0%.og 11,8% før skat.

Pensionshensættelser

Med virkning for regnskabsåret 2016 er en ny regnskabsbekendtgørelse trådt i kraft. Efter denne opdeles pensionshensættelser i fire elementer: Garanterede ydelser, Risikomargen, Individuelt bonuspotentiale og Kollektivt bonuspotentiale.

Effekten af overgangen til den nye regnskabsbekendtgørelse er beskrevet under 'Anvendt regnskabspraksis'.

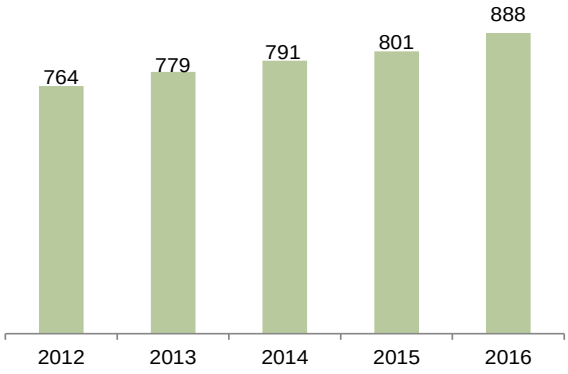
Pensionshensættelserne er steget fra 20.705,7 mio. kr. i 2015 til 21.296,1 mio. kr. i 2016. Hensættelserne er i år påvirket af en stigning i værdireguleringen på 375,0 mio. kr. som følge af årets rentefald samt af revurderinger af levetider blandt pensionskassens medlemmer.

Samtidig er den retrospektive hensættelse faldet med 289,0 mio. kr., hvilket skyldes, at pensionsydelserne overstiger periodens rentetilskrivning.

Pensionsydelser

Der er udbetalt pensionsydelser for 1.042,4 mio. kr., hvilket er en stigning på 163,4 mio. kr. i forhold til 2016. De løbende pensionsudbetalinger er steget med 87,9 mio. kr. til 888,4 mio. kr. i 2016. Antallet af pensionister er steget med 842 i løbet af året.

Udvikling i løbende udbetalinger – mio. kr.

Der er medio 2016 udbetalt en ekstraordinær måneds pension til medlemmerne. Udviklingen derudover afspejler den forventede stigning i antallet af pensionister.

Omkostninger

Drift, service og udvikling er outsourcet til PenSam A/S, og pensionskassens administrationsomkostninger afregnes med en fast pris i overensstemmelse med sourcingaftalen.

Det er indgået en aftale om at outsource IT-drift og udvikling på pensionsområdet til KMD. Aftalen indeholder en gennemgribende omlægning af kerne IT-systemer, hvor der skal implementeres en ny samlet industriløsning på liv- og pensions-området. Aftalen giver et godt udgangspunkt for udviklingen af PenSam.

Omkostninger i kr. pr. medlem

Kr.	2012	2013	2014	2015	2016
Pensionskassen PenSam	426	508	485	494	472

Administrationsomkostningerne udgør 23,2 mio. kr., hvilket er på et lavere niveau end sidste år.

Omkostninger pr. medlem er faldet fra 494 kr. i 2015 til 472 kr. i 2016.

Omkostningerne til formueforvaltning er på niveau med sidste år.

Omkostninger til eksterne formueforvaltere fremgår ikke direkte af resultatopgørelsen, men fratrækkes i investeringsafkastet. Disse omkostninger fremgår af en årlig redegørelse om Årlige Omkostninger i Kroner (ÅOK), som offentliggøres på www.pensam.dk

Administrationsydelser til pensionskassen pålægges moms i henhold til den hidtil gældende fortolkning af momslovgivningen.

Pensionskassen har rejst et tilbagesøgningskrav overfor SKAT som følge af EU-domstolens afgørelse i relation til den såkaldte ATP-sag. Det er uvist i hvilket omfang Pensionskassen får medhold, og kravet behandles derfor som et eventualaktiv.

Aktiver

De samlede aktiver i pensionskassen udgør 28,1 mia. kr. ultimo 2016. Dette er et fald på 2,0 mia. kr. i forhold til sidste år, hvilket er forventeligt grundet stigende pensionsudbetalinger.

Investeringsstrategi og -resultat for 2016.

Investeringsstrategien fastlægges med fokus på opnåelse af et konkurrencedygtigt afkast med balance mellem afkast og risiko.

Det er målsætningen at opnå et merafkast til pensionskassens medlemmer i forhold til markedet generelt.

Investeringerne spredes på forskellige aktivklasser, så der sikres en fornuftig balance i porteføljen, og at påvirkningen af enkelte risici, eksempelvis aktiekursfald, reduceres.

Pensionskassen PenSam har investeringer i aktivklasserne aktier, obligationer og alternative investeringer.

Investeringsafkast

Pensionskassen har opnået et afkast inkl. renteafdækning på 1,9 mia. kr. før pensionsafkastskat. Afkastet svarer til et tidsvægtet afkast på 7,8% før skat og efter renteafdækninger.

Alle Pensionskassens aktivklasser har bidraget positivt til det samlede investeringsresultat, og der er opnået et merafkast i forhold til benchmark.

Afkastet er et resultat af den aktive investeringsstrategi. Pensionskassen har ligeledes en beholdning af renteafdækningsinstrumenter. Disse har påvirket afkastet positivt i 2016.

Pensionskassen har tre kontributionsgrupper opdelt på medlemsgrupperne

- sygehjælpere, beskæftigelsesvejledere, plejere og plejehjemsassistenter
- portører
- trafikfunktionærer og amtsvejmænd m.fl.

Der er fastsat en særskilt investeringsstrategi for hver kontributionsgruppe, som afspejler kapitalforholdene i de enkelte grupper.

Afkast i 2016 og udvikling de seneste 5 år ses i nedenstående oversigt.

Afkast tidsvægtet inkl. renteafdækning

%	2012	2013	2014	2015	2016
Sygehjælpere m.fl.	12,1	0,6	16,9	3,2	8,3
Portører	13,0	3,9	16,8	3,2	9,8
Trafikfunktionærer og amtsvejmænd m.fl.	13,2	1,9	15,7	2,9	8,4
Pensionskassen PenSam	-	0,9	15,0	2,6	7,8

Note: Der er ikke angivet tal for 2012 for Pensionskassen PenSam, da pensionskasserne blev fusioneret pr. 1. januar 2013.

Det fremgår af tabellen, at portørerne har opnået det højeste afkast i den femårige periode. Dette skyldes, at portørerne har de bedste muligheder for at påtage sig risici idet de har opbygget højere reserver – og det har i perioden givet et merafkast.

Inspektion fra Finanstilsynet

Finanstilsynet var i efteråret 2016 på ordinær inspektion i Pensionskassen. Pensionskassen har ikke modtaget Finanstilsynets afrapportering på tidspunktet for aflæggelsen af årsrapporten for 2016.

Solvens II

Solvens II, som ud over solvens- og regnskabsmæssige krav også omhandler nye krav til ledelsessystemet og rapportering, er trådt i kraft 1. januar 2016.

Pensionskassen har implementeret regelsættet i takt med Solvens II-implementeringen i lovgivningen, herunder implementeret de fire funktioner, compliancefunktionen, risikofunktionen, aktuarfunktionen og intern audit funktionen.

Opgørelse af solvenskapitalkrav

Solvenskapitalkravet beregnes efter standard-modellen og en partiel intern model for levetid. Sidstnævnte har pensionskassen søgt om og fået godkendelse til at anvende af Finanstilsynet.

Modellen er udviklet, idet EU's standardmetode for solvensbehov vedrørende levetidsrisiko ikke harmonerer med de danske krav i forhold til hensættelser under tilsynets levetidsbenchmark.

Specifikation af solvenskapitalkravet

	Mio. kr.
Risiko for længere levetid	652,0
Øvrige risici	136,0
Forsikrings- og omkostningsrisici i alt	696,2
Markedsrisici i alt	3.443,6
Operationelle og strategiske risici i alt	64,2
Samlede risici	4.248,9
Diversifikation	-470,6
Samlet tabspotentiale	3.778,3
Dækning af bonuspotentialer	-1.687,3
Solvenskapitalkrav	2.091,0

Der er ikke udarbejdet sammenligningstal, for tidligere år.

Solvenskapitalgrundlaget består af pensionskassens egenkapital og overskudskapital.

Solvens I-kravet er udgået med overgang til Solvens II pr. 1. januar 2016. Under de hidtidige regler var der et Solvens I-krav på 772 mio. kr. og et individuelt solvensbehov på 3.018 mio. kr. Med Solvens II er der også indført et minimumskapitalkrav. Manglende kapitalgrundlag i forhold til minimumskapitalkravet udløser en kraftigere tilsynsreaktion end manglende kapitalgrundlag i forhold til solvenskapitalkravet.

Solvensdækningen udgør 215,3% ultimo 2016 mod 546,6% (solvens I) i 2015.

Regnskabsmæssige skøn samt usikkerheder ved indregning og måling

Ved udarbejdelse af årsrapporten foretages der i forbindelse med indregning og måling af visse regnskabsposter en vurdering, som omfatter skøn, som er behæftet med en vis usikkerhed.

Der henvises til afsnittet 'Regnskabsmæssige skøn samt usikkerheder ved indregning og måling' under 'Anvendt regnskabspraksis', hvor der er foretaget en særskilt beskrivelse af principper og metoder for fastsættelse af værdierne på de nævnte regnskabsposter. Endvidere er de væsentligste usikkerheder ved måling beskrevet.

Under 'Følsomhedsoplysninger' vises endvidere usikkerheden ved renteændringer, fald i aktiernes og

ejendommenes værdi samt påvirkningen ved ændring i vurderingen af dødelighed og invaliditetshyppighed.

Begivenheder efter balancedagen

Der er i tiden fra 31. december 2016 til årsrapportens underskrivelse ikke indtruffet forhold, som efter ledelsens opfattelse har væsentlig påvirkning på pensionskassens økonomiske stilling.

Forventninger til 2017

Pensionskassens regnskabsmæssige resultat og udviklingen i kundernes bonuspotentialer er generelt meget afhængig af udviklingen i investeringsafkastet.

De løbende pensionsudbetalinger forventes i 2017 at være svagt stigende i lighed med de tidligere år.

Vi har ved udgangen af 2016 set stigende lange renter i USA ved udsigten til en mere ekspansiv finanspolitik i kølvandet af det amerikanske præsidentvalg.

Der forventes et positivt resultat for 2017, men det regnskabsmæssige resultat er meget afhængig af især udviklingen i renten.

Selskabsledelse og organisation

Anbefalinger for god selskabsledelse

God selskabsledelse skaber værdi for pensionskassen, og medvirker til at forbedre pensionskassens forrentning til fordel for vores medlemmer.

Pensionskassen PenSam forholder sig derfor løbende til de gældende danske anbefalinger fra Komiteen for god selskabsledelse samt Finansrådets ledelseskodeks. De anbefalinger, som giver mening og skaber værdi for Pensionskassen PenSam, anvendes som elementer i ledelsen af pensionskassen.

En samlet redegørelse kan findes på PenSam's hjemmeside www.pensam.dk/godselskabsledelse.

Ledelsen i pensionskassen er todelt og består af en bestyrelse og en direktion.

Bestyrelse

Bestyrelsen består af fem medlemmer hvoraf et medlem er udpeget af Danske Regioner, et medlem er udpeget af FOA og tre medlemmer er valgt af generalforsamlingen.

Bestyrelsesmedlemmerne vælges for en periode på fire år. Bestyrelsen har afholdt 12 møder i 2016.

Bestyrelsen fastlægger forretningsmodellen og den overordnede strategi for pensionskassen. Samtidig har bestyrelsen ansvaret for at ansætte en direktion samt at føre tilsyn med, at direktionen varetager sine opgaver tilfredsstillende.

Bestyrelsen vurderer løbende, om der er behov for at styrke bestyrelsesmedlemmernes samlede kompetencer, så bestyrelsen til enhver tid er i stand til at varetage bestyrelsesopgaverne på kvalificeret og ansvarlig vis.

I den forbindelse gennemfører bestyrelsen årligt en selvevaluering af kompetencer og samarbejde, ligesom der foretages en årlig evaluering af bestyrelsens samarbejde med direktionen.

I 2016 er Bjarne Fabienke udtrådt af bestyrelsen, og som følge deraf er Inge Beicher indtrådt i bestyrelsen pr. 15. marts 2016 på den ordinære generalforsamling. Inge Beicher har en stærk ledelsesmæssig baggrund og høj faglig viden inden for særlig økonomi og risikostyring i store finansielle koncerner, hvilket styrker bestyrelsens samlede kompetencer.

Kønsmæssig sammensætning

Bestyrelsens har fokus på at sikre de nødvendige kompetencer ved bestyrelsens sammensætning.

Den kønsmæssige fordeling i bestyrelsen blandt de generalforsamlingsvalgte bestyrelsesmedlemmer udgør pr. 31. december 2016 en kvinde og to mænd. Bestyrelsen opfylder dermed bestemmelserne om repræsentation af begge køn.

Bestyrelsen har besluttet, at der ikke udarbejdes en politik for den kønsmæssige sammensætning i de øvrige ledelsesorganer, da der er under 50 ansatte i pensionskassen.

Direktion

Direktionen består af Torsten Fels, der tiltrådte i forlængelse af Helen Kobæks fratræden 31. juli 2016. Torsten Fels har tillige ledelseshverv i andre af selskaberne i PenSam gruppen, jf. oplysningerne om 'Ledelseshverv mv'.

Direktionen varetager den daglige drift. Direktionen skal følge de politikker, retningslinjer og anvisninger, som bestyrelsen har givet.

Direktionens ansvar omfatter implementering af den af bestyrelsen fastlagte strategi, virksomhedens organisation og fordeling af ressourcer samt løbende rapportering om finansielle forhold til bestyrelsen.

Bestyrelsen fastlægger direktionens aflønning og fører løbende tilsyn med dens indsats.

Revisionsudvalg

Pensionskassen PenSam har nedsat et revisionsudvalg bestående af to medlemmer, som ligeledes er medlemmer af bestyrelsen.

Revisionsudvalget skal fremme god selskabsledelse, øge kvaliteten af regnskabsaflæggelsen og overvåge driftsmæssige og finansielle risici.

Revisionsudvalget har afholdt seks møder i 2016 og rapporterer løbende til bestyrelsen.

Whistleblowerordning

PenSam har etableret en samlet whistleblowerordning. For at understrege uafhængigheden og bedst muligt at sikre anonymitet for en mulig whistleblower har bestyrelserne i PenSam valgt, at whistleblowerordningen skal varetages af en ekstern part.

Revision

Pensionskassens regnskabsaflæggelse og de interne kontroller, som er forbundet med den finansielle rapportering, revideres af en uafhængig, ekstern revisor, som er valgt på pensionskassens ordinære generalforsamling. Den eksterne revisor varetager medlemmernes og offentlighedens interesser, og aflægger rapport til bestyrelsen gennem en skriftlig revisionsprotokol. Ekstern revisor afgiver en påtegning på pensionskassens årsrapport.

Pensionskassens interne revision reviderer regelmæssigt forretningsgange og interne kontroller for at vurdere kvaliteten og hensigtsmæssigheden heraf. Den interne revisionschef afgiver ligeledes en påtegning på pensionskassens årsrapport. Den interne revisionschef refererer direkte til pensionskassens bestyrelse. Der er seks ansatte i intern revision.

Aflønningspolitik

Bestyrelsen har vedtaget en aflønningspolitik i overensstemmelse med bekendtgørelse om lønpolitik samt oplysningsforpligtelser, som omfatter bestyrelsen, direktionen samt den ansvarshavende aktuar, hvis aktiviteter har væsentlig indflydelse på Pensionskassens risikoprofil. Lønpolitikken kan ses på www.pensam.dk/loenpolitikker.

Pensionskassen ønsker ikke, at aflønningen skal give incitament til at påføre pensionskassen en unødvendig risiko. Både bestyrelse og direktion modtager et fast honorar og er ikke omfattet af nogen former for incitamentsaflønning eller performanceafhængig løn.

Vederlag til bestyrelse og direktion fremgår af note 9.

Organisation

Bestyrelsen har ansat en direktør og en revisionschef samt en ansvarshavende aktuar.

Herudover har direktøren ansat øvrige nøglefunktionsansvarlige, en finansdirektør samt investerings- og back office medarbejdere.

Alle øvrige aktiviteter er outsourcet til PenSam A/S.

Intern kontrol og risikostyring ved regnskabsaflæggelsen

Bestyrelsen og direktionen har det overordnede ansvar for pensionskassens interne kontrol og risikostyring i forbindelse med regnskabsaflæggelsen. Den interne kontrol og risikostyring er tilrettelagt således, at halvårs- og årsrapporten aflægges i overensstemmelse med lovgivningens krav og sikrer, at væsentlige fejl og uregelmæssigheder omkring regnskabsaflæggelsen forebygges eller opdages og korrigeres.

Kontrolmiljø

De væsentlige elementer i kontrolmiljøet er en hensigtsmæssig organisation, herunder behørig funktionsadskillelse samt interne politikker, forretningsgange samt procedurer.

Risikovurdering

Der foretages løbende en vurdering af de regnskabsområder og processer, som danner grundlag for regnskabsaflæggelsen.

Vurderingen foretages med henblik på at identificere områder, hvor risikoen for fejl er særlig stor som følge af, at oplysningerne er baseret på skøn eller er forbundet med manuelle eller komplekse processer.

Kontrolaktiviteter

Formålet med de etablerede kontrolaktiviteter er at forhindre, opdage og korrigere eventuelle væsentlige fejl og uregelmæssigheder i de data, som danner grundlag for regnskabsaflæggelsen, således at risikoen for fejl i halvårs- og årsrapporterne reduceres.

Kontrollerne omfatter bl.a. attestationer, afstemninger, analyser, funktionsadskillelse samt generelle it-kontroller.

Overvågning og rapportering
Der anvendes systemer og manuelle ressourcer til at overvåge de data, der danner grundlag for den økonomiske rapportering til pensionskassen. Eventuelle svagheder og væsentlige fejl korrigeres øjeblikkeligt og rapporteres til pensionskassens hændelsesopsamling for operationelle risici.

Samfundsansvar

Pensionskassens varetagelse af samfundsansvar er nedskrevet en samlet politik, som danner rammen for prioriteter og arbejde med samfundsansvar. Pensionskassens retningslinjer er sammenfaldende med de generelle retningslinjer, som er formuleret for de øvrige selskaber i PenSam gruppen.

Samfundsansvar i PenSam gruppen

PenSam gruppen har ansvaret for mere end 400.000 danskeres pensionsordninger heraf ca. 50.000 i Pensionskassen PenSam. Dermed er der et ansvar for at bidrage med løsninger, der skaber tryghed for mange familier i Danmark.

PenSam gruppen har derfor et særligt samfunds-ansvar og er bevidste om den rolle PenSam gruppen har som virksomhed, investor og arbejdsgiver.

Som del af samfundet bidrager og påvirker PenSam gruppen også samfundet mere generelt på områder, der er særlig vigtige i forhold til vores aktiviteter. Eksempelvis gennem dialog med interessenter og ved at medvirke til at kvalificere ny regulering.

Opgaven består blandt andet i at forvalte ansvaret bedst muligt i respekt for kundernes behov og for kundernes penge - under hensyn til at en række forhold, der også anses som væsentlige for at være en samfundsmæssig og socialt ansvarlig koncern.

Pensionskassens primære værditilbud er, at være tilstede på særligt vigtige tidspunkter i medlem-mernes liv, hvor det er naturligt at et pensions-selskab spiller en særlig rolle - alderspensionering, alvorlig sygdom og død.

Pensionskassen har nedskrevet en samlet politik for samfundsansvar, som danner rammen for koncernens prioriteter og arbejde med samfundsansvar.

Politiken fastslår, at Pensionskassens virke er baseret på et etisk ledelsesgrundlag med fokus på lige vilkår uanset køn, religiøsitet og etnicitet ligesom selskabet ikke ønsker at medvirker til f.eks. skatteunddragelse.

Indsatsen omfatter flere områder, men det økonomisk mest tungtvejende i forvaltningen af de samfundsmæssige hensyn er knyttet til investeringerne af pensionsmidlerne. På dette område administreres politikken i det daglige af PenSam's Ansvarlig investeringskomite, som er forankret i pensionskassens direktion.

Helt overordnet sker investeringer ud fra en klar målsætning om at skabe så højt et afkast som muligt med så lav risiko som muligt. PenSam ønsker at forvalte det ansvar bedst muligt i respekt for kundernes behov og for kundernes penge – og under hensyntagen til at være en socialt ansvarlig virksomhed, herunder ved at udvise ansvarlighed i investeringsstrategien, så kunderne kan være trygge ved den måde, pensionsmidlerne investeres på.

Som investor med en langsigtet horisont, er ansvarlige investeringer ikke i modstrid med et fornuftigt afkast og lav risiko. Snarere tværtimod. På det lange sigt vil det som oftest vise sig, at være gensidigt understøttende, idet virksomheders succes på lang sigt også er bestemt af, om de opfylder sociale normer på deres områder.

Retningslinjer for ansvarlige investeringer
Investeringerne sker i overensstemmelse med retningslinjer, der sikrer ansvarlig handling for de stater og virksomheder, der er tale om.

Retningslinjerne er baseret på en række internationalt anerkendte konventioner, som har fokus på at respektere menneskerettigheder, arbejdstagerrettigheder, miljø og antikorruption Herunder FN Global Compacts 10 principper, FN's principper for ansvarlige investeringer, og Paris-aftalen som blev indgået under COP21.

Pensionskassen undgår også virksomheder, der medvirker til at producere eller udvikle klyngevåben og atomvåben.

Der arbejdes løbende på at sikre, at internationale principper omsættes til forretningens aktiviteter.

I 2016 har vi således besluttet ikke at investere i selskaber, hvor mere end 30 procent af omsætningen er knyttet til kul gennem fx minedrift eller afbrænding, som er en af de mest klimabelastende energiformer.

Systematisk overvågning
Derudover overvåges investeringerne systematisk gennem aktivt samarbejde med et internationalt screeningbureau. På baggrund af rapporter om stater og virksomheder, vurderes løbende, om de internationale konventioner overholdes.

Pensionskassen har i efteråret 2016 afsøgt markedet for mulige screeningsbureauer med det resultat, at Pensionskassen har skiftet screeningsleverandør ved årsskiftet 2016-17.

Aktivt ejerskab
Pensionskassen PenSam har en målsætning om aktivt at påvirke de selskaber, der ikke overholder vores retningslinjer gennem dialog. Derfor forholder Pensionskassen sig til miljømæssige, sociale og ledelsesmæssige forhold, der kan have betydning for investeringerne.

Det sker blandt andet ved at deltage aktivt på generalforsamlinger. I 2016 har Pensionskassen stemt 1.466 gange på internationale og danske generalforsamlinger, og vi direkte og indirekte har været i dialog med en række virksomheder. Hvor dialog ikke løser problemet udelukkes virksomheder fra investeringer. I 2016 har det betydet, at ca. 140 firmaer er medtaget på udelukkelseslisten.

Åbenhed
Der er fuld åbenhed om investeringerne. På www.pensam.dk kan kunder og andre interessenter løbende følge med i, hvilke børsnoterede virksomheder og noterede kapitalandele, der investeres i. Interesserede, herunder medier, kan derudover altid få oplyst om og i hvilket omfang, der er investeringer i et givent selskab.

Ledelse og revision og ansvarshavende aktuar

Direktion
Torsten Fels

Bestyrelse
Udpeget af Danske Regioner
Regionsrådsmedlem Jess V. Laursen (formand)

Udpeget af FOA
Forbundsformand Dennis Kristensen (næstformand)

Valgt af generalforsamlingen
Partner Cato Baldvinsson
Revisor Inge Beicher
Afdelingsformand Palle Nielsen

Revisionsudvalg
Revisor Inge Beicher (formand)*
Partner Cato Baldvinsson

Ekstern revision
PricewaterhouseCoopers
Statsautoriseret Revisionspartnerselskab,
CVR.nr. 33 77 12 31
Strandvejen 44, 2900 Hellerup

Intern revision
Revisionschef Palle Mortensen

Ansvarshavende aktuar
Jens-Peder Vinkler

* Inge Beicher er selskabets medlem af revisionsudvalget med særlige kvalifikationer indenfor regnskab og revision. Inge Beicher er uddannet statsautoriseret revisor og besidder mangeårig finansiel erfaring. Senest har Inge Beicher arbejdet som First Vice President i Group Risk Management i Danske Bank (2010-2015), First Vice President i Danske Bank, Ekstern Rapportering & Skat (2007-2010) og tidligere var hun økonomidirektør i Danica Pension (2001-2007).

Ledelseshverv mv.

Direktion

Torsten Fels, født 1959
Indtrådt i direktionen den 1. august 2016.
Adm. direktør i Pensionskassen PenSam, PenSam Liv forsikringsaktieselskab, PenSam Forsikring A/S, PenSam Bank A/S og PenSam Holding A/S.

Bestyrelses- og organisationsposter
PenSam A/S (formand).

Helen Kobæk, født 1949
Fratrådt 31. juli 2016.

Bestyrelse

Jess V. Laursen, født 1956 (formand)
Regionsrådsmedlem i Region Nordjylland,
Indtrådt i bestyrelsen 1. juli 2014. Valgperioden udløber april 2018.
Øvrige bestyrelses- og organisationsposter
Direktør i SK 1630 APS (ejerandel 100%), fuldt ansvarlig deltager i Spar Skelund v/Jess Vibech Laursen, Vestervanggård v/ Jess Laursen og Skelund I/S.
Medlem af Danske Regioner, medlem af Præsidiet i Regionsudvalget i EU, Novi A/S, Ejendoms- og Finansieringsfonden for Nordjyllands Videnpark, Skelund 2010 ApS (ejerandel 100%), NordDansk EU-kontor, Formand for fonden Landbo, Vækstforum i Nordjylland og EU-talsmand for Danske Regioner i EU.

Dennis Kristensen, født 1953 (næstformand)
Forbundsformand i FOA
Indtrådt i bestyrelsen 8. november 2002.
Valgperioden udløber april 2017.
Øvrige bestyrelses- og organisationsposter
FOAs hovedbestyrelse, LO's Daglige Ledelse, LO's hovedbestyrelse, Kvindemuseet, Århus (næstformand) PenSam Holding A/S (formand) og PenSam Liv forsikringsaktieselskab (næstformand).

Cato Baldvinsson, født 1948
Partner.
Indtrådt i bestyrelsen 17. april 2013. Valgperioden udløber april 2017.
Øvrige bestyrelses- og organisationsposter
Direktør i MIE SEA II GP ApS samt fuldt ansvarlig deltager i c@b Financial Consulting.
Asgard Fixed Income (Master) Fund Limited (Cayman Islands – formand), Asgard Fixed In-come Fund I Limited (Cayman Islands – formand), Asgard Global Fixed Income Limited (Cayman Islands – formand), Maj Bank A/S (formand), Investeringsselskabet Kronborg DAC (Dublin, Irland) og Investeringsselskabet Asgard Fund ICAV (Dublin Irland).

Inge Beicher, født 1953
Revisor
Indtrådt i bestyrelsen 15. marts 2016. Valgperioden udløber april 2020.

Palle Nielsen, født 1950
Fhv. afdelingsformand.
Indtrådt i bestyrelsen 23. april 2003. Valgperioden udløber april 2020.
Øvrige bestyrelses- og organisationsposter
PenSam Holding A/S (næstformand).

Fratrådte bestyrelsesmedlemmer

Bjarne Fabienke
Udtrådt 15. marts 2016.

Eksponeringer mv.

Pensionskassen har ikke haft eksponeringer med og sikkerhedsstillelser fra bestyrelsesmedlemmer og direktører eller med selskaber, hvori de nævnte personer er direktører eller bestyrelsesmedlemmer.

Ledelsespåtegning

Bestyrelse og direktion har dags dato aflagt årsrapporten for 1. januar - 31. december 2016 for Pensionskassen PenSam.

Koncernregnskabet og årsregnskabet aflægges i overensstemmelse med Lov om finansiel virksomhed.

Vi anser den valgte regnskabspraksis for hensigtsmæssig, således at koncernregnskabet og årsregnskabet giver et retvisende billede af koncernens og pensionskassens aktiver, passiver og finansielle stilling pr. 31. december 2016 samt af resultatet af koncernens og pensionskassens aktiviteter for regnskabsåret 1. januar - 31. december 2016.

Endvidere er det vores opfattelse, at ledelsesberetningen indeholder en retvisende redegørelse af udviklingen i koncernens og pensionskassens aktiviteter og økonomiske forhold samt en beskrivelse af de væsentligste risici og usikkerhedsfaktorer, som koncernen og pensionskassen kan påvirkes af.

Årsrapporten indstilles til generalforsamlingens godkendelse.

Farum, den 27. februar 2017

Direktion

Torsten Fels

Bestyrelse

Jess V. Laursen, formand

Dennis Kristensen, næstformand

Cato Baldvinsson

Inge Beicher

Palle Nielsen

Den interne revisions revisionspåtegning

Konklusion

Det er vores opfattelse, at koncernregnskabet og årsregnskabet for Pensionskassen PenSam giver et retvisende billede af koncernens og pensionskassens aktiver, passiver og finansielle stilling pr. 31. december 2016 samt af resultatet af koncernens og pensionskassens aktiviteter for regnskabsåret 1. januar - 31. december 2016 i overensstemmelse med lov om finansiel virksomhed.

Det er tillige vores opfattelse, at de etablerede forretningsgange og interne kontrolprocedurer, herunder den af ledelsen tilrettelagte risikostyring, der er rettet mod selskabets rapporteringsprocesser og væsentlige forretningsmæssige risici, fungerer tilfredsstillende.

Hvad har vi revideret

Pensionskassen PenSam's koncernregnskab og årsregnskab for regnskabsåret 1. januar - 31. december 2016, der omfatter resultatopgørelse, totalindkomstopgørelse, balance, egenkapitalopgørelse og noter, herunder anvendt regnskabspraksis for såvel koncernen som pensionskassen ("regnskabet").

Udtalelse om ledelsesberetningen

Ledelsen er ansvarlig for ledelsesberetningen.

Vores konklusion om regnskabet omfatter ikke ledelsesberetningen, og vi udtrykker ingen form for konklusion med sikkerhed om ledelsesberetningen.

I tilknytning til vores revision af regnskabet er det vores ansvar at læse ledelsesberetningen og i den forbindelse overveje, om ledelsesberetningen er væsentligt inkonsistent med regnskabet eller vores viden opnået ved revisionen eller på anden måde synes at indeholde væsentlig fejlinformation.

Vores ansvar er derudover at overveje, om ledelsesberetningen indeholder krævede oplysninger i henhold til lov om finansiel virksomhed.

Baseret på det udførte arbejde er det vores opfattelse, at ledelsesberetningen er i overensstemmelse med koncernregnskabet og årsregnskabet og er udarbejdet i overensstemmelse med kravene i lov om finansiel virksomhed. Vi har ikke fundet væsentlig fejlinformation i ledelsesberetningen.

Nøgletallet solvensdækning

Ledelsen er ansvarlig for nøgletallet solvensdækning, der fremgår af hoved- og nøgletalsoversigten i note 2 i regnskabet.

Som anført i hoved- og nøgletalsoversigten i note 2 er nøgletallet solvensdækning undtaget fra kravet om revision. Vores konklusion om koncernregnskab og årsregnskabet omfatter derfor ikke nøgletallet solvensdækning, og vi udtrykker ingen form for konklusion med sikkerhed om dette nøgletal.

I tilknytning til vores revision af regnskabet er det vores ansvar at overveje, om nøgletallet solvensdækning er væsentligt inkonsistent med regnskabet eller vores viden opnået ved revisionen eller på anden måde synes at indeholde væsentlig fejlinformation.

Hvis vi på dette grundlag konkluderer, at der er væsentlig fejlinformation i nøgletallet solvensdækning, skal vi rapportere herom. Vi har ingenting at rapportere i den forbindelse.

Ledelsens ansvar for regnskabet

Ledelsen har ansvaret for udarbejdelsen af et koncernregnskab og årsregnskab, der giver et retvisende billede i overensstemmelse med lov om finansiel virksomhed. Ledelsen har endvidere ansvaret for den interne kontrol, som ledelsen anser nødvendig for at udarbejde et regnskab uden væsentlig fejlinformation, uanset om denne skyldes besvigelser eller fejl.

Den udførte revision

Revisionen er udført på grundlag af Finanstilsynets bekendtgørelse om revisionens gennemførelse i finansielle virksomheder mv. samt finansielle koncerner og efter internationale standarder om revision. Dette kræver, at vi planlægger og udfører revisionen med henblik på at opnå høj grad af

sikkerhed for, at regnskabet ikke indeholder væsentlig fejlinformation. Vores revision har omfattet alle væsentlige og risikofyldte områder og er udført i henhold til den arbejdsdeling, der er aftalt med ekstern revision.

Revisionen er planlagt og udført således, at vi har vurderet de forretningsgange og interne kontrolprocedurer, herunder den af ledelsen tilrettelagte risikostyring, der er rettet mod koncernens og pensionskassens rapporteringsprocesser og væsentlige forretningsmæssige risici.

En revision omfatter udførelse af revisionshandlinger for at opnå revisionsbevis for beløb og oplysninger i regnskabet. De valgte handlinger afhænger af revisors vurdering, herunder vurdering af risici for væsentlig fejlinformation i regnskabet, uanset om denne skyldes besvigelser eller fejl. Ved risikovurderingen overvejer revisor intern kontrol, der er relevant for virksomhedens udarbejdelse af et koncernregnskab og årsregnskab, der giver et retvisende billede. Formålet hermed er at udforme revisionshandlinger, der er passende efter omstændighederne. En revision omfatter endvidere vurdering af, om ledelsens valg af regnskabspraksis er passende, og om ledelsens regnskabsmæssige skøn er rimelige samt en vurdering af den samlede præsentation af regnskabet.

Det er vores opfattelse, at det opnåede revisionsbevis er tilstrækkeligt og egnet som grundlag for vores konklusion.

Farum, den 27. februar 2017

_____

Palle Mortensen
Revisionschef

Den uafhængige revisors revisionspåtegning

Til medlemmerne i Pensionskassen PenSam

Konklusion

Det er vores opfattelse, at koncernregnskabet og årsregnskabet giver et retvisende billede af koncernens og pensionskassens aktiver, passiver og finansielle stilling pr. 31. december 2016 samt af resultatet af koncernens og pensionskassens aktiviteter for regnskabsåret 1. januar - 31. december 2016 i overensstemmelse med lov om finansiel virksomhed.

Hvad har vi revideret

Pensionskassen PenSam's koncernregnskab og årsregnskab for regnskabsåret 1. januar - 31. december 2016 omfatter resultatopgørelse og totalindkomstopgørelse, balance, egenkapitalopgørelse og noter, herunder anvendt regnskabspraksis, for såvel koncernen som pensionskassen ("regnskabet").

Grundlag for konklusion

Vi udførte vores revision i overensstemmelse med internationale standarder om revision (ISA) og de yderligere krav, der er gældende i Danmark. Vores ansvar ifølge disse standarder og krav er nærmere beskrevet i revisionspåtegningens afsnit *Revisors ansvar for revisionen af regnskabet.*

Det er vores opfattelse, at det opnåede revisionsbevis er tilstrækkeligt og egnet som grundlag for vores konklusion.

Uafhængighed

Vi er uafhængige af koncernen i overensstemmelse med internationale etiske regler for revisorer (IESBA's Etiske regler) og de yderligere krav, der er gældende i Danmark, ligesom vi har opfyldt vores øvrige etiske forpligtelser i overensstemmelse med IESBA's Etiske regler.

Udtalelse om ledelsesberetningen

Ledelsen er ansvarlig for ledelsesberetningen.

Vores konklusion om regnskabet omfatter ikke ledelsesberetningen, og vi udtrykker ingen form for konklusion med sikkerhed om ledelsesberetningen.

I tilknytning til vores revision af regnskabet er det vores ansvar at læse ledelsesberetningen og i den forbindelse overveje, om ledelsesberetningen er væsentligt inkonsistent med regnskabet eller vores viden opnået ved revisionen eller på anden måde synes at indeholde væsentlig fejlinformation.

Vores ansvar er derudover at overveje, om ledelsesberetningen indeholder krævede oplysninger i henhold til lov om finansiel virksomhed.

Baseret på det udførte arbejde er det vores opfattelse, at ledelsesberetningen er i overensstemmelse med koncernregnskabet og årsregnskabet og er udarbejdet i overensstemmelse med kravene i lov om finansiel virksomhed. Vi har ikke fundet væsentlig fejlinformation i ledelsesberetningen.

Nøgletallet solvensdækning

Ledelsen er ansvarlig for nøgletallet solvensdækning, der fremgår af hoved- og nøgletalsoversigten i note 2 i regnskabet.

Som anført i hoved- og nøgletalsoversigten i note 2 er nøgletallet solvensdækning undtaget fra kravet om revision. Vores konklusion om koncern- og årsregnskabet omfatter derfor ikke nøgletallet solvensdækning, og vi udtrykker ingen form for konklusion med sikkerhed om dette nøgletal.

I tilknytning til vores revision af regnskabet er det vores ansvar at overveje, om nøgletallet solvensdækning er væsentligt inkonsistent med regnskabet eller vores viden opnået ved revisionen eller på anden måde synes at indeholde væsentlig fejlinformation.

Hvis vi på dette grundlag konkluderer, at der er væsentlig fejlinformation i nøgletallet solvensdækning, skal vi rapportere herom. Vi har ingenting at rapportere i den forbindelse.

Ledelsens ansvar for regnskabet

Ledelsen har ansvaret for udarbejdelsen af et koncernregnskab og et årsregnskab, der giver et retvisende billede i overensstemmelse med lov om finansiel virksomhed.

Ledelsen har endvidere ansvaret for den interne kontrol, som ledelsen anser for nødvendig for at udarbejde et regnskab uden væsentlig fejlinformation, uanset om denne skyldes besvigelser eller fejl.

Ved udarbejdelsen af regnskabet er ledelsen ansvarlig for at vurdere koncernens og pensionskassens evne til at fortsætte driften; at oplyse om forhold vedrørende fortsat drift, hvor dette er relevant; samt at udarbejde regnskabet på grundlag af regnskabsprincippet om fortsat drift, medmindre ledelsen enten har til hensigt at likvidere koncernen eller pensionskassen, indstille driften eller ikke har andet realistisk alternativ end at gøre dette.

Revisors ansvar for revisionen af regnskabet

Vores mål er at opnå høj grad af sikkerhed for, om regnskabet som helhed er uden væsentlig fejlinformation, uanset om denne skyldes besvigelser eller fejl, og at afgive en revisionspåtegning med en konklusion. Høj grad af sikkerhed er et højt niveau af sikkerhed, men er ikke en garanti for, at en revision, der udføres i overensstemmelse med ISA og de yderligere krav, der er gældende i Danmark, altid vil afdække væsentlig fejlinformation, når sådan findes. Fejlinformationer kan opstå som følge af besvigelser eller fejl og kan betragtes som væsentlige, hvis det med rimelighed kan forventes, at de enkeltvis eller samlet har indflydelse på de økonomiske beslutninger, som brugerne træffer på grundlag af regnskabet.

- Som led i en revision, der udføres i overensstemmelse med ISA og de yderligere krav, der er gældende i Danmark, foretager vi faglige vurderinger og opretholder professionel skepsis under revisionen. Herudover:

- Identificerer og vurderer vi risikoen for væsentlig fejlinformation i regnskabet, uanset om denne skyldes besvigelser eller fejl, udformer og udfører revisionshandlinger som reaktion på disse risici samt opnår revisionsbevis, der er tilstrækkeligt og egnet til at danne grundlag for vores konklusion. Risikoen for ikke at opdage væsentlig fejlinformation forårsaget af besvigelser er højere end ved væsentlig fejlinformation forårsaget af fejl, idet besvigelser kan omfatte sammensværgelser, dokumentfalsk, bevidste udeladelser, vildledning eller tilsidesættelse af intern kontrol.

- Opnår vi forståelse af den interne kontrol med relevans for revisionen for at kunne udforme revisionshandlinger, der er passende efter omstændighederne, men ikke for at kunne udtrykke en konklusion om effektiviteten af koncernens og pensionskassens interne kontrol.

- Tager vi stilling til, om den regnskabspraksis, som er anvendt af ledelsen, er passende, samt om de regnskabsmæssige skøn og tilknyttede oplysninger, som ledelsen har udarbejdet, er rimelige.

- Konkluderer vi, om ledelsens udarbejdelse af regnskabet på grundlag af regnskabsprincippet om fortsat drift er passende, samt om der på grundlag af det opnåede revisionsbevis er væsentlig usikkerhed forbundet med begivenheder eller forhold, der kan skabe betydelig tvivl om koncernens og pensionskassens evne til at fortsætte driften. Hvis vi konkluderer, at der er en væsentlig usikkerhed, skal vi i vores revisionspåtegning gøre opmærksom på oplysninger herom i regnskabet eller, hvis sådanne oplysninger ikke er tilstrækkelige, modificere vores konklusion. Vores konklusioner er baseret på det revisionsbevis, der er opnået frem til datoen for vores revisionspåtegning. Fremtidige begivenheder eller forhold kan dog medføre, at koncernen og pensionskassen ikke længere kan fortsætte driften.

- Tager vi stilling til den samlede præsentation, struktur og indhold af regnskabet, herunder noteoplysningerne,

samt om regnskabet afspejler de underliggende transaktioner og begivenheder på en sådan måde, at der gives et retvisende billede heraf.

- Opnår vi tilstrækkeligt og egnet revisionsbevis for de finansielle oplysninger for virksomhederne eller forretningsaktiviteterne i koncernen til brug for at udtrykke en konklusion om koncernregnskabet. Vi er ansvarlige for at lede, føre tilsyn med og udføre koncernrevisionen. Vi er eneansvarlige for vores revisionskonklusion.

Vi kommunikerer med den øverste ledelse om blandt andet det planlagte omfang og den tidsmæssige placering af revisionen samt betydelige revisionsmæssige observationer, herunder eventuelle betydelige mangler i intern kontrol, som vi identificerer under revisionen.

Vi afgiver også en udtalelse til den øverste ledelse om, at vi har opfyldt relevante etiske krav vedrørende uafhængighed, og oplyser den om alle relationer og andre forhold, der med rimelighed kan tænkes at påvirke vores uafhængighed og, hvor dette er relevant, tilhørende sikkerhedsforanstaltninger.

Hellerup, 27. februar 2017
PricewaterhouseCoopers
Statsautoriseret Revisionspartnerselskab
CVR-nr. 3377 1231

Erik Stener Jørgensen	Per Rolf Larssen
statsautoriseret	statsautoriseret
revisor	revisor

Resultatopgørelse
1. januar - 31. december

I t. kr.

Note		Pensionskassen 2016	Pensionskassen 2015	Koncernen 2016	Koncernen 2015
	Afgivne forsikringspræmier	-1	-1	-1	-1
	Medlemsbidrag for egen regning i alt	*-1*	*-1*	*-1*	*-1*
	Indtægter fra tilknyttede virksomheder	8.949	6.611	0	0
	Indtægter fra associerede virksomheder	662.036	681.552	662.036	681.552
	Indtægter af investeringsejendomme	66.418	58.432	79.019	71.795
3	Renteindtægter og udbytter mv.	577.331	900.389	577.338	900.493
4	Kursreguleringer	604.789	-945.906	604.789	-944.588
5	Renteudgifter	-11.315	-8.544	-11.546	-8.805
6	Administrationsomkostninger i forbindelse med investerings-virksomhed	-30.969	-31.066	-30.969	-31.066
	Investeringsafkast, i alt	*1.877.239*	*661.468*	*1.880.667*	*669.381*
7	Pensionsafkastskat	-241.498	-80.604	-241.498	-80.604
8	Udbetalte ydelser	-1.042.370	-878.972	-1.042.370	-878.972
	Pensionsydelser for egen regning, i alt	*-1.042.370*	*-878.972*	*-1.042.370*	*-878.972*
	Ændring i pensionshensættelser	-436.720	299.568	-436.720	299.568
	Ændring i pensionshensættelser for egen regning, i alt	*-436.720*	*299.568*	*-436.720*	*299.568*
	Ændring i overskudskapital	20.505	36.202	20.505	36.202
9	Administrationsomkostninger	-23.165	-24.674	-23.165	-24.674
	Pensionsmæssige driftsomkostninger for egen regning,	*-23.165*	*-24.674*	*-23.165*	*-24.674*
	Overført investeringsafkast	-153.990	-12.987	-153.990	-12.987
	Pensionsteknisk resultat	***0***	***0***	***3.428***	***7.913***
	Egenkapitalens investeringsafkast	153.990	12.987	153.990	12.987
10	***Resultat før skat***	***153.990***	***12.987***	***157.418***	***20.900***
7	Pensionsafkastskat for egenkapitalen	-23.561	-2.720	-23.561	-2.720
	Minoritetsinteressers andel af driftsoverskud	0	0	-3.428	-7.913
	Årets resultat	***130.429***	***10.267***	***130.429***	***10.267***
	Totalindkomstopgørelse				
	Årets resultat	130.429	10.267	130.429	10.267
	Anden totalindkomst	0	0	0	0
	Årets totalindkomst	***130.429***	***10.267***	***130.429***	***10.267***

Balance pr. 31. december
Aktiver
I t. kr.

Note		Pensionskassen 31.12.2016	Pensionskassen 31.12.2015	Koncernen 31.12.2016	Koncernen 31.12.2015
	Driftsmidler	556	616	556	616
	Materielle aktiver, i alt	***556***	***616***	***556***	***616***
11	*Investeringsejendomme*	*1.670.926*	*1.547.067*	*1.808.979*	*1.703.556*
	Kapitalandele i tilknyttede virksomheder	153.631	175.814	0	0
	Kapitalandele i associerede virksomheder	8.654.822	8.346.994	8.654.822	8.346.994
	Investeringer i tilknyttede og associerede virksomheder, i alt	*8.808.453*	*8.522.808*	*8.654.822*	*8.346.994*
12	Kapitalandele	3.083.923	2.443.268	3.083.923	2.443.268
	Obligationer	12.067.163	15.437.818	12.067.163	15.437.818
	Pantesikrede udlån	106	202	106	202
	Andre udlån	12.701	10.143	12.701	10.143
13	Afledte finansielle instrumenter	2.042.549	1.581.167	2.042.549	1.581.167
	Andre finansielle investeringsaktiver, i alt	*17.206.442*	*19.472.598*	*17.206.442*	*19.472.598*
	Investeringsaktiver, i alt	***27.685.821***	***29.542.473***	***27.670.243***	***29.523.148***
	Tilgodehavender hos PenSam Liv	63.312	66.781	63.312	66.781
	Andre tilgodehavender	15.739	14.633	16.102	15.951
	Tilgodehavender, i alt	***79.051***	***81.414***	***79.414***	***82.732***
	Tilgodehavende pensionsafkastskat	8.622	8.132	8.622	8.132
	Likvide beholdninger	111.314	156.051	151.937	236.301
	Andre aktiver, i alt	***119.936***	***164.183***	***160.559***	***244.433***
	Tilgodehavende renter samt optjent leje	144.920	228.852	144.920	228.852
	Andre periodeafgrænsningsposter	69.646	67.563	69.646	67.563
	Periodeafgrænsningsposter, i alt	***214.566***	***296.415***	***214.566***	***296.415***
	Aktiver, i alt	***28.099.930***	***30.085.101***	***28.125.338***	***30.147.344***

Balance pr. 31. december
Passiver
I t. kr.

Note		Pensionskassen 31.12.2016	Pensionskassen 31.12.2015	Koncernen 31.12.2016	Koncernen 31.12.2015
15	Overført overskud	3.986.435	3.856.006	3.986.435	3.856.006
	Minoritetsinteresser	0	0	10.693	32.124
	Egenkapital, i alt	***3.986.435***	***3.856.006***	***3.997.128***	***3.888.130***
16	Overskudskapital	517.724	535.963	517.724	535.963
	Ansvarlig lånekapital, i alt	**517.724**	**535.963**	**517.724**	**535.963**
17	Pensionshensættelser	21.296.140	20.705.700	21.296.140	20.705.700
	Hensættelser til pensions- og investeringskontrakter, i alt	***21.296.140***	***20.705.700***	***21.296.140***	***20.705.700***
	Gæld til kreditinstitutter	0	0	43	9.642
	Pensionsafkastskat	16.867	0	16.867	0
18	Anden gæld	2.282.764	4.987.432	2.297.436	5.007.909
	Gæld, i alt	***2.299.631***	***4.987.432***	***2.314.346***	***5.017.551***
	Passiver, i alt	***28.099.930***	**30.085.101**	***28.125.338***	**30.147.344**

Øvrige noter:

1	Anvendt regnskabspraksis
2	Hoved- og nøgletal
14	Eventualaktiver
19	Kapitalgrundlag
20	Sikkerhedsstillelser og eventualforpligtelser og andre økonomiske forpligtelser
21	Nærtstående partner
22	Afkast til regnskabsmæssig værdi
23	Tilknyttede og associerede virksomheder
24	Følsomhedsoplysninger
25	Risikooplysninger

Egenkapitalopgørelse

I t. kr.

	Pensionskassen		Koncernen	
Egenkapital	**31.12.2016**	**31.12.2015**	**31.12.2016**	**31.12.2015**
Saldo primo	*3.856.006*	*3.845.739*	*3.856.006*	*3.845.739*
Årets resultat	*130.429*	*10.267*	*130.429*	*10.267*
Anden totalindkomst	*0*	*0*	*0*	*0*
Årets totalindkomst	***130.429***	***10.267***	***130.429***	***10.267***
Overført overskud, i alt	***3.986.435***	***3.856.006***	***3.986.435***	***3.856.006***
Minoritetsinteresser	*0*	*0*	*10.693*	*32.124*
Saldo ultimo	***3.986.435***	***3.856.006***	***3.997.128***	***3.888.130***

Note 1

Anvendt regnskabspraksis

Årsrapporten for Pensionskassen PenSam er aflagt i overensstemmelse med reglerne i Lov om finansiel virksomhed og Finanstilsynets bekendtgørelse om finansielle rapporter for forsikringsselskaber og tværgående pensionskasser (Regnskabsbekendtgørelsen).

Ændring i anvendt regnskabspraksis

Regnskabsbekendtgørelsen er ændret med virkning fra 1. januar 2016, og anvendt regnskabspraksis er tilpasset som følge heraf.

Den nye regnskabsbekendtgørelse medfører nye regnskabsmæssige begreber samt ændringer til eksisterende regnskabsposter. Det er primært regnskabsposten hensættelser til pensions- og investeringskontrakter, der er påvirket af ændringerne, hvor hensættelserne nu er opdelt i færre underposter på balancen, og regnskabsposten særlige bonushensættelser nu kaldes overskudskapital og præsenteres som ansvarlig lånekapital.
Hensættelserne opgøres efter en ny metode, med en ændret diskonteringsrentekurve, hvor historiske data ikke er tilgængelige. Det har derfor ikke været praktisk muligt at udarbejde nye sammenligningstal for tidligere år. Ændringerne som følge af den nye regnskabsbekendtgørelse er indregnet pr. 1. januar 2016.

Ændringerne har medført en mindre forskydning mellem regnskabsposterne Tilgodehavende pensionsafkastskat og Hensættelser til pensions- og investeringskontrakter på i alt 3,2 mio. kr. Ændringernes har således hverken effekt på resultatopgørelsen eller egenkapitalen.

Ud over tilpasning til den nye regnskabs-bekendtgørelse er regnskabspraksis uændret i forhold til 2015.

Beløb i resultatopgørelse, balance, egenkapital-opgørelse og noter er oplyst i t. kr. medmindre andet er oplyst.

Væsentligste ændringer fra balancen 31.12.2015, jf. årsrapport 2015 til ny balance pr. 31.12.2015, primært som følge af ny regnskabsbekendtgørelse.

Regnskabspost	Balance 31.12.2015 jf. årsrapport	Ændring ny regnskabs-bekendtgørelse	Balance 31.12.2015 ændret
Tilgodehavende pensionsafkastskat	4.908	3.224	8.132
Aktiver, i alt	30.081.877	3.224	30.085.101
Pensionshensættelser	19.549.137	1.156.563	20.705.700
Erstatningshensættelser	1.909	-1.909	NA
Kollektivt bonuspotentiale (del af pensionshensættelser)	1.064.653	-1.064.653	NA
Særlig bonushensættelser/Overskudskapital	535.638	325	535.963
Andre hensættelser	1.100	-1.100	NA
Pensionafkastskat	86.001	-86.001	NA
Anden gæld	4.987.433	-1	4.987.432
Passiver, i alt	30.081.877	3.224	30.085.101

Generelt om indregning og måling

Aktiver indregnes i balancen, når det er sandsynligt, at de fremtidige økonomiske fordele vil tilfalde pensionskassen, og aktivets værdi kan måles pålideligt.

Forpligtelser indregnes i balancen, når det er sandsynligt, at fremtidige økonomiske fordele vil fragå pensionskassen, og forpligtelsens værdi kan måles pålideligt.

Indtægter indregnes i resultatopgørelsen i takt med, at de indtjenes, herunder indregnes værdireguleringer af finansielle aktiver og forpligtelser, der måles til dagsværdi. I resultatopgørelsen indregnes ligeledes alle omkostninger, der er afholdt for at opnå årets indtjening.

Indregning af finansielle og afledte finansielle instrumenter sker på afregningsdagen.

Ved første indregning måles aktiver og forpligtelser til kostpris, der for finansielle instrumenter svarer til dagsværdi. Måling efter første indregning sker som beskrevet under de enkelte regnskabsposter.

Regnskabsmæssige skøn samt usikkerheder ved indregning og måling

Ved udarbejdelse af årsregnskabet har ledelsen foretaget en række skøn og vurderinger. Ledelsens skøn og vurderinger vedrørende fremtidige begivenheder har indvirkning på indregning og måling af visse aktiver og forpligtelser og dermed resultatet i året og i de kommende år. Disse skøn foretaget af ledelsen er i overensstemmelse med regnskabspraksis og på baggrund af historiske erfaringer samt forudsætninger som ledelsen anser som forsvarlige og realistiske.

Som følge af skønnenes natur kan de anvendte forudsætninger vise sig at være ufuldstændige, ligesom uventede fremtidige begivenheder eller omstændigheder kan opstå. Herunder vil andre kunne komme frem til andre skøn.

De væsentligste skøn, som ledelsen foretager i forbindelse med opgørelse af den regnskabsmæssige værdi af disse aktiver og forpligtelser, og den væsentlige skønsmæssige usikkerhed forbundet med udarbejdelsen af årsregnskabet for 2016, er de samme som ved udarbejdelse af årsregnskabet året før. De områder, der især er forbundet med skøn er, måling af dagsværdi af unoterede finansielle instrumenter samt forpligtelser vedrørende pensionsaftaler.

Måling af dagsværdi af unoterede finansielle instrumenter

Pensionskassen har alternative investeringer, herunder unoterede aktiver i sin investeringsportefølje. Endvidere har pensionskassen investeret i afledte finansielle instrumenter til investerings- samt afdækningsmæssige formål.

For unoterede og afledte finansielle instrumenter, hvor værdiansættelsen i mindre omfang bygger på observerbare markedsdata, er værdiansættelsen påvirket af skøn.

Skønnene knytter sig bl.a. til de forudsætninger, der ligger til grund for rapportering modtaget fra investeringsforvaltere, samt den tidsmæssige forskydning der er fra opgørelse til indregning i regnskabet. For at sikre pålideligheden har Pensionskassen etableret interne processer, der skal understøtte de udarbejdede skøn. Der tages således højde for tidsmæssige forskydninger mellem rapportering og regnskabsdata ved at indhente supplerende oplysninger om prisudvikling.

Derudover foretages der analyser af værdiansættelserne i forhold til eksterne modparter og i forhold til priser fastsat af en uafhængig finansiel institution, for at vurdere og efterprøve de af selskabet fastsatte værdier.

Måling af forpligtelser vedrørende pensionsaftaler

Vurderingen af kundebestandens levetid, død og invaliditet har en væsentlig indflydelse på opgørelsen af de pensionsmæssige hensættelser, og derfor foretages der regelmæssigt en vurdering af bedste skøn for de nævnte parametre.

Erfaringerne, der danner baggrund for fastsættelse af parametre til hensættelsesberegning, er indhentet over fem år, hvor førtidspensionsreformen er trådt i kraft undervejs i perioden. Der er usikkerhed om reformens langsigtede effekt, hvilket kan påvirke hensættelsernes størrelse fremadrettet.

Fastlæggelse af forudsætningerne er baseret på erfaringer fra Pensionskassens bestand og udgør aktuarmæssige skøn, og har stor betydning for hensættelsernes størrelse.

Den anvendte metode for vurdering af bedste skøn for levetid og død skelner mellem levetid for raske og invalide, idet der i PenSam gruppen er observeret stor forskel i levetid imellem raske og invalide.

Til vurdering af den observerede dødelighed er der anvendt oplysninger, som er baseret på erfaringer blandt kunderne i hele PenSam gruppen, da dette bidrager til en mere sikker estimation. Det er endvidere vurderingen, at en metode der skelner mellem raske og invalide, er udtryk for bedste skøn på det foreliggende grundlag.

Det er ledelsens vurdering, at de anvendte skøn er forsvarlige, og et udtryk for bedste skøn for regnskabsposternes dagsværdier.

Ændring af regnskabsmæssige skøn
Der er ikke ændret i metoder for måling af regnskabsposter, hvor værdiansættelsen er baseret på ledelsens skøn og vurderinger.

Kontribution
Fordelingen af det realiserede resultat foretages i overensstemmelse med Pensionskassens anmeldelse til Finanstilsynet.

I Pensionskassen er kontributionsgrupperne opdelt på tre rentegrupper, seks risikogrupper og tre omkostningsgrupper.

Koncernregnskabet
Koncernregnskabet omfatter modervirksomheden Pensionskassen samt dattervirksomheder, hvori Pensionskassen direkte eller indirekte besidder mere end 50% af stemmerettighederne eller på anden måde har bestemmende indflydelse.

Dattervirksomheder indregnes i koncernregnskabet fra tidspunktet for erhvervelse eller stiftelse.

Koncernregnskabet er udarbejdet på grundlag af regnskab for modervirksomheden, og de enkelte dattervirksomheder er opgjort efter koncernens regnskabspraksis. Der er foretaget en sammenlægning af regnskabsposter med ensartet indhold og med efterfølgende eliminering af koncerninterne indtægter og omkostninger, aktiebesiddelser, interne mellemværender og udbytter samt realiserede og urealiserede fortjenester og tab ved transaktioner mellem de konsoliderede virksomheder.

Ejendomme ejet af ejendomsanpartsselskaber indgår i posten 'Kapitalandele i tilknyttede virksomheder' i modervirksomheden.

Transaktioner med nærtstående parter
Ved transaktioner mellem selskaber i PenSam gruppen og Pensionskassen sker afregningen i overensstemmelse med indgåede aftaler på markedsvilkår eller på omkostningsdækkende vilkår.

Omregning af fremmed valuta
Regnskabet er præsenteret i danske kroner. Alle balanceposter i fremmed valuta, det vil sige aktiver og passiver samt ikke-balanceførte poster, omregnes til danske kroner efter Danmarks Nationalbanks offentliggjorte valutakurser på balancedagen. Indtægter og udgifter i fremmed valuta omregnes efter de på transaktionstidspunktet gældende kurser.

Realiserede og urealiserede valutakursavancer og -tab medtages i resultatopgørelsen under 'Kursreguleringer'.

Resultatopgørelse

Indtægter fra tilknyttede og associerede virksomheder
Indeholder pensionskassens andel af de tilknyttede og associerede virksomheders driftsresultat og værdiregulering.

Indtægter af investeringsejendomme
Omfatter overskud eller underskud ved drift af pensionskassens investeringsejendomme. Beløbet opgøres efter fradrag af udgifter til ejendomsadministration. Regulering af investeringsejendommes værdi er indeholdt i posten 'Kursreguleringer'.

Renteindtægter og udbytter mv.
Indeholder årets renter af værdipapirer og udlån, rentebetalinger vedrørende afledte finansielle

instrumenter samt udbytte af kapitalandele med fradrag af udbytteskat.

Kursreguleringer
Omfatter årets værdiregulering af kapitalandele, investeringsforeningsandele, obligationer, investeringsejendomme og udlån samt realiserede gevinster og tab ved salg af kapitalandele, investeringsforeningsandele, obligationer, investeringsejendomme og udlån. Endvidere indgår valutakursregulering samt realiserede og urealiserede gevinster og tab vedrørende afledte finansielle instrumenter.

Renteudgifter
Indeholder renter på lån og øvrig gæld.

Administrationsomkostninger i forbindelse med investeringsvirksomhed
Indeholder direkte handelsomkostninger i forbindelse med værdipapirhandler og depotgebyrer samt egne omkostninger til administration af investeringsaktiver.

Pensionsafkastskat
Pensionsafkastskatten beregnes med en sats på 15,3%.

Pensionsafkastskat resultatføres med det beløb, der skal betales for perioden inkl. eventuelle reguleringer vedr. tidligere år. I balancen er skyldig pensionsafkastskat indregnet på de balanceposter, pensionsafkastskatten påhviler.

Pensionsydelser for egen regning
Pensionsydelser for egen regning omfatter årets udbetalte ydelser efter fradrag af genforsikringens andel.

Ændring i pensionshensættelser for egen regning
Omfatter årets ændring i pensionshensættelserne brutto med fradrag af genforsikringens andel.

Ændring i overskudskapital
Omfatter årets ændring i overskudskapitalen.

Administrationsomkostninger
Pensionskassen har indgået administrationsaftale med PenSam A/S. Omkostningerne dækker den daglige administration. Administrationsomkostninger omfatter periodiserede direkte og indirekte omkostninger vedrørende pensionsdriften.

Overført investeringsafkast
Overført investeringsafkast indeholder den del af det samlede investeringsafkast, der vedrører egenkapitalen. For den del af selskabet, som er omfattet af kontributionsbekendtgørelsen, overføres den andel, som kan henføres til egenkapitalen på grundlag af fordelingen af det realiserede resultat.

Skat
Pensionskassen er ikke skattepligtig. I dattervirksomhederne er skat udgiftsført med det beløb, der påhviler årets indkomst.
Datterselskaberne er sambeskattet. Som skattemæssigt administrationsselskab er valgt PenSam Investering ApS.

Anden totalindkomst
Pensionskassen har valgt at præsentere totalindkomsten som en samlet opgørelse i forlængelse af resultatopgørelsen. Pensionskassen har på nuværende tidspunkt ingen poster, som indregnes under anden totalindkomst.

Balancen

Materielle aktiver
Materielle aktiver består primært af driftsmidler. Driftsmidler indregnes i balancen til kostpris med fradrag af akkumulerede af- og nedskrivninger. Kostprisen omfatter anskaffelsessummen samt øvrige omkostninger tilknyttet anskaffelsen. Afskrivninger beregnes på grundlag af aktivets restværdi fratrukket akkumulerede nedskrivninger. Afskrivninger på driftsmidler foretages lineært over den forventede økonomiske levetid. Afskrivningsperioderne er fastsat til 3 - 10 år.

Investeringsejendomme
Investeringsejendomme måles til dagsværdi efter en cash flow model. Dagsværdien opgøres med udgangspunkt i en systematisk vurdering af ejendommene baseret på deres forventede afkast over en 10-årig periode og terminalværdi.

Terminalværdien er forventningen til ejendommenes fremtidige kontante driftsafkast i et normalt år efter en 10-årig periode. Dagsværdien er opgjort ved at tilbagediskontere det forventede afkast samt at

fastsætte afkastkrav, der blandt andet afhænger af ejendommens art, beliggenhed og det aktuelle renteniveau.

Kapitalandele i tilknyttede og associerede virksomheder
Kapitalandele i tilknyttede og associerede virksomheder indregnes og måles til virksomhedens regnskabsmæssige indre værdi. Virksomhedens indre værdi opgøres efter det senest modtagne regnskab.

Kapitalandele
Kapitalandele indregnes i balancen til dagsværdi.

Dagsværdien for kapitalandele, der handles på et aktivt marked, opgøres på baggrund af lukkekursen på balancedagen.

For kapitalandele, hvor der ikke forefindes et aktivt marked og dermed ikke en observerbar pålidelig dagsværdi, foretages værdiansættelsen med udgangspunkt i almindeligt anerkendte værdiansættelsesmetoder. Dette omfatter f.eks. ”discounted cash flow metoden”, sammenlignelige handler og multipler. Den anvendte metode varierer afhængig af de konkrete foretagne investeringer.

Værdiansættelserne er i visse tilfælde efterprøvet og vurderet ved hjælp af følsomhedsanalyser af væsentlige forudsætninger i de anvendte værdiansættelsesmodeller.

Investeringsforeningsandele
Noterede investeringsforeningsandele måles til dagsværdi. Unoterede investeringsforenings-andele måles til den af udbyder beregnede kurs, der bygger på de underliggende værdipapirers dagsværdi.

Obligationer, pantesikrede udlån og andre udlån
Obligationer, pantesikrede udlån og andre udlån måles til dagsværdi. Dagsværdien af noterede obligationer opgøres med udgangspunkt i lukkekursen. For øvrige unoterede obligationer og udlån opgøres dagsværdien ud fra almindeligt anerkendte værdiansættelsesteknikker, der inddrager alle tilgængelige data, som markedsdeltagere må antages at ville tage i betragtning ved en prisfastsættelse. Dagsværdien af udtrukne børsnoterede obligationer måles dog til nutidsværdien af udtrækningsbeløbet.

Afledte finansielle instrumenter
Børsnoterede og unoterede afledte finansielle instrumenter måles til dagsværdi, og reguleringer indregnes løbende i resultatopgørelsen under 'Kursreguleringer'. Positive dagsværdier indregnes i balancen under 'Afledte finansielle instrumenter', og negative dagsværdier indregnes i balancen under 'Anden gæld'.

For afledte finansielle instrumenter, der ikke er børsnoterede, anvendes til værdiansættelsen almindeligt anerkendte værdiansættelsesmetoder. De valgte metoder tilpasses de enkelte afledte finansielle instrumenter.

Der foretages analyser af værdiansættelserne i forhold til eksterne modparter og i forhold til priser fastsat af en uafhængig finansiel institution, for at vurdere og efterprøve de af pensionskassen fastsatte værdier.

Repoer behandles som lån mod sikkerhed. Obligationer solgt som led i repoforretning er medtaget i balancen til dagsværdi.

Tilgodehavender
Tilgodehavender måles til dagsværdi, hvilket normalt svarer til nominel værdi med fradrag af eventuel nedskrivning til forventede tab.

Likvide beholdninger
Likvide beholdninger indregnes og måles i balancen til dagsværdi, hvilket normalt svarer til nominel værdi.

Periodeafgrænsningsposter
Under periodeafgrænsningsposter indregnes betalinger vedrørende indtægter/udgifter i de efterfølgende år. Periodeafgrænsningsposter måles til kostpris.

Overskudskapital
Overskudskapital består af særlige bonushensættelser. De indeholder andele af overskud, der tilfalder medlemmerne, og som medregnes i pensionskassens basiskapital. De særlige bonushensættelser modtager samme

forrentning som egenkapitalen og kan dække tab på lige fod med egenkapitalen. Særlige bonushensættelser udbetales til medlemmerne, når pensionerne er under udbetaling, eller når der sker genkøb.

Pensionsmæssige hensættelser
Pensionsmæssige hensættelser opgøres på basis af det til Finanstilsynet anmeldte tekniske grundlag for beregning af pensionsmæssige hensættelser.

Pensionshensættelser
Pensionshensættelser opdeles i noterne i Garanterede ydelser, Risikomargen, Individuelt bonuspotentiale og Kollektivt bonuspotentiale.

Nutidsværdien af fremtidige betalingsstrømme findes ved diskontering med rentekurven jf. regnskabsbekendtgørelsen, hvor satserne er med volatilitetsjustering og reduceret med pensionsafkastbeskatningssatsen.

Forudsætninger vedrørende dødelighed og invaliditet er fastlagt på baggrund af erfaringer fra bestanden i PenSam. Forudsætninger vedrørende de fremtidige administrationsomkostninger er baseret på administrationsaftale med PenSam A/S.

Garanterede ydelser
Garanterede ydelser er opgjort ud fra de betalingsstrømme (præmier, ydelser, administrationsudgifter), der følger hvis forsikringerne har henholdsvis fortsat præmiebetaling, ophørt præmiebetaling (fripolice), tilbagekøb, og hvis forsikringsbegivenheder indtræffer, hvor der beregnes et sandsynlighedsvægtet gennemsnit ud fra sandsynlighederne for disse forskellige tilstande.

Nutidsværdierne opgøres efter markedsforudsætningerne. Hertil lægges et tillæg til dækning af fremtidige ydelser foranlediget af indtrufne forsikringsbegivenheder samt et tillæg for ubetalte, forfaldne forsikringsydelser.

Risikomargen
Risikomargenen beregnes efter kapitalomkostningsmetoden under Solvens II.

Individuelt bonuspotentiale og kollektivt bonuspotentiale
Den forsikredes bonusret opgøres residualt i forhold til de forsikringsmæssige hensættelser efter finansiering af garanterede ydelser, risikomargen og fortjenstmargen. Den del af værdien af bonusretten, der er indeholdt i de retrospektive hensættelser, er individuelt bonuspotentiale, mens den del, der ikke er fordelt til de enkelte forsikringer er kollektivt bonuspotentiale.

Individuelt bonuspotentiale og kollektivt bonuspotentiale kan sammen med fortjenstmargen anvendes til betaling af den anmeldte risikoforrentning samt til dækning af negative realiserede resultater i henhold til kontributionsbekendtgørelsen.

Fortjenstmargen på pensionsaftaler og investeringskontrakter
Fortjenstmargenen indeholder nutidsværdien af fortjenstdelen af fremtidig risikoforrentning, jf. de anmeldte regler herfor. Fortjenstmargenen er nul, da risikoforrentningen i pensionskassen er fastsat til nul.

Udskudt skat og pensionsafkastskat
Udskudt skat og pensionsafkastskat optages til aktuel pensionsafkast- og skattesats af forskellen mellem regnskabsmæssige og pensionsafkast-/skattemæssige værdier.

Gæld til kreditinstitutter
Gæld til kreditinstitutter omfatter gældsforpligtelser forbundet med investeringsaktiviteten. Gæld til kreditinstitutter i forbindelse med repoforretninger måles til dagsværdi.

Øvrige forpligtelser
Øvrige forpligtelser, omfatter repoforretninger, samt gæld til tilknyttede og associerede selskaber og anden gæld, måles til dagsværdi, der i al væsentlighed svarer til nominel værdi.

Nøgletal
Pensionskassens nøgletal udarbejdes efter Regnskabsbekendtgørelsen. Afkastnøgletallene er beregnet som sammenvægtede afkast.

Noter
i mio. kr.

NOTE 2

Hoved- og nøgletal[1]	**Efter tidligere bekendtgørelse**				
Resultatopgørelse	**2016**	**2015**	**2014**	**2013**	**2012**
Pensionsydelser f.e.r. (for egen regning)	-1.042	-911	-915	-923	-872
Investeringsafkast før pensionsafkastskat	1.877	662	3.377	168	2.674
Pensionsmæssige driftsomkostninger f.e.r. i alt	-23	-25	-25	-26	-23
Ændring i pensionshensættelser	-437	332	-1.693	778	-1.016
Ændring i overskudskapital	20	36	-2	34	-21
Pensionsafkastskat	-241	-81	-455	-5	-326
Overført investeringsafkast	-154	-13	-287	-26	-416
Pensionsteknisk resultat	*0*	*0*	*0*	*0*	*0*
Egenkapitalens investeringsafkast	154	13	287	26	416
Pensionsafkastskat for egenkapitalen	-24	-3	-44	-21	-64
Årets resultat / Årets totalindkomst	*130*	*10*	*243*	5	352
Balance	**2016**	**2015**	**2014**	**2013**	**2012**
Hensættelser til pensions- og investeringskontrakter i alt	21.296	22.216	22.396	20.874	20.669
Overskudkapital	518	536	572	570	605
Egenkapital, i alt	3.986	3.856	3.846	3.602	3.896
Aktiver, i alt	28.100	30.082	28.249	26.998	27.182
Nøgletal i pct.	**2016**	**2015**	**2014**	**2013**	**2012**
Afkastnøgletal					
Afkastprocent	8,3	2,7	14,9	0,7	11,9
Omkostningsnøgletal					
Omkostningsprocent af hensættelser	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2
Omkostninger pr. medlem i kr.	472	494	485	508	426
Forrentningsnøgletal					
Egenkapitalforrentning efter skat	3,3	0,3	6,5	0,1	9,5
Forrentning af overskudskapital efter skat	3,3				
Solvensnøgletal					
Solvensdækning (solvens 2)*	215,3				
Solvensdækning (solvens 1)		546,6	606,9	622,90	589,50

* Nøgletallet solvensdækning er undtaget fra kravet om revision jævnfør bekendtgørelse og dermed ikke revideret.

[1] Finanstilsynets regnskabsbekendtgørelse er ændret med virkning fra 2016. Den medfører nye samt redefinerede regnskabsposter. Sammenligningstallene for årene 2012-2014 er ikke tilpasset ny regnskabsbekendtgørelse og er derfor ikke direkte sammenlignelige.

Noter

I t. kr.

NOTE 3	Pensionskassen		Koncernen	
Renteindtægter og udbytter mv.	**2016**	**2015**	**2016**	**2015**
Renter af obligationer	292.957	358.487	292.957	358.487
Renter af pantesikrede udlån	14	32	14	32
Renter af gældsbreve	360	233	360	233
Udbytte, kapitalandele og investeringsforeningsandele	34.812	316.157	34.812	316.157
Tilknyttede virksomheder	16	174	16	174
Afledte finansielle instrumenter	249.148	225.303	249.148	225.303
Kreditinstitutter	24	3	31	107
I alt	*577.331*	*900.389*	*577.338*	*900.493*

NOTE 4				
Kursreguleringer	**2016**	**2015**	**2016**	**2015**
Investeringsejendomme	153.372	-1.146	153.372	172
Kapitalandele	116.348	-102.486	116.348	-102.486
Investeringsforeningsandele	0	224	0	224
Obligationer	117.298	-226.551	117.298	-226.551
Pantesikrede udlån	-17	-31	-17	-31
Afledte finansielle instrumenter	280.848	-172.052	280.848	-172.052
Valutakursreguleringer	-63.412	-443.887	-63.412	-443.887
Andre udlån	352	23	352	23
I alt	*604.789*	*-945.906*	*604.789*	*-944.588*

NOTE 5				
Renteudgifter	**2016**	**2015**	**2016**	**2015**
Øvrige finansielle investeringsaktiver	-10.424	-6.928	-10.424	-6.928
Kreditinstitutter	0	-971	-231	-1.232
Andre renter	-891	-645	-891	-645
I alt	*-11.315*	*-8.544*	*-11.546*	*-8.805*

NOTE 6				
Administrationsomkostninger i forbindelse med investeringsvirksomhed	**2016**	**2015**	**2016**	**2015**
Depotafgift	-410	-340	-410	-340
Formueforvaltning, fordelte fællesomkostninger	-28.704	-28.494	-28.704	-28.494
Anden formueadministration	-1.855	-2.232	-1.855	-2.232
I alt	*-30.969*	*-31.066*	*-30.969*	*-31.066*

NOTE 7	Pensionskassen		Koncernen	
Pensionsafkastskat	**2016**	**2015**	**2016**	**2015**
Beregnet betaling for året	-273.003	-88.134	-273.003	-88.134
Tilgodehavende pensionsafkastskat	8.622	4.908	8.622	4.908
Regulering vedr. tidligere år	0	153	0	153
Afregnet individuel pensionsafkastskat	-630	-209	-630	-209
Individuel pensionsafkastskat overført til andet selskab	-48	-42	-48	-42
I alt	*-265.059*	*-83.324*	*-265.059*	*-83.324*
Pensionsafkastskatten er fordelt til:				
Medlemmerne	-241.498	-80.604	-241.498	-80.604
Egenkapitalen	-23.561	-2.720	-23.561	-2.720
I alt	*-265.059*	*-83.324*	*-265.059*	*-83.324*

NOTE 8				
Udbetalte ydelser	**2016**	**2015**	**2016**	**2015**
Forsikringssummer ved død	-2.646	-3.712	-2.646	-3.712
Forsikringssummer ved udløb	-96.529	-62.674	-96.529	-62.674
Løbende pensionsudbetalinger	-888.431	-800.503	-888.431	-800.503
Udbetalt fra overskudskapital	-38.536	0	-38.536	0
Udtrædelsesgodtgørelser	-15.833	-11.038	-15.833	-11.038
Regulering af fond for midlertidig økonomisk bistand	-38	-7	-38	-7
Skadeforebyggende omkostninger	-357	-1.038	-357	-1.038
I alt	*-1.042.370*	*-878.972*	*-1.042.370*	*-878.972*

NOTE 9				
Administrationsomkostninger	**2016**	**2015**	**2016**	**2015**
Administrationsvederlag inkl. direkte omkostninger	-23.165	-24.674	-23.165	-24.674
Administrationsomkostninger i alt	*-23.165*	*-24.674*	*-23.165*	*-24.674*

Pensionskassen Pensam har indgået administrationsaftale med PenSam A/S.
Der er derfor ikke ansat medarbejdere. Vederlaget til direktion og bestyrelse samt honorar til revision bliver afregnet via administrationsvederlag.

Antal i bestyrelsen	5	7
Antal væsentlige risikotagere	10	13
Bestyrelse:		
Bestyrelsesformand Jess V. Laursen	-90	-90
Næstformand Dennis Kristensen*	-53	-53
Cato Baldvinsson	-60	-60
Palle Nielsen	-48	-48
Inge Beicher (Indtrådt pr. 15. marts 2016)	-47	0
Bjarne Fabienke (Udtrådt pr. 15. marts 2016)	-13	-60

NOTE 9 (FORTSAT)	Pensionskassen		Koncernen	
Administrationsomkostninger	**2016**	**2015**	**2016**	**2015**
Kommiterede				
Ebbe Dalsgaard (Udtrådt pr. 15. marts 2016)	-7	-32		
Flemming Bøgvad (Udtrådt pr. 15. marts 2016)	-7	-32		
Honorar i alt	*-325*	*-375*		

*Bestyrelsesmedlemmets honorar afgives til FOA

Bestyrelsen aflønnes udelukkende med et fast honorar. Ud over det oplyste honorar ydes et fast honorar til medlemmer af revisionsudvalget, som udgør 60 t. kr. for formanden og 40 t. kr. for øvrige medlemmer årligt.

Som medlem af bestyrelsen i andre selskaber i PenSam Holding koncernen har følgende bestyrelsesmedlemmer modtaget et samlet honorar fra selskaberne: Dennis Kristensen 200 t. kr. (2015: 200 t. kr.), Palle Nielsen 100 t. kr. (2015: 100 t. kr.), Ebbe Dalsgaard 80 t. kr. (2015: 80 t. kr.) og Flemming Bøgvad 61 t. kr. (2015: 80 t. kr.)

Direktion

Torsten Fels (Indtrådt pr. 1. august 2016)		
Kontraktligt vederlag	-1.316	0
Vederlag i alt	*-1.316*	0
Helen Kobæk (Udtrådt pr. 31. juli 2016)		
Kontraktligt vederlag	-2.531	-3.060
Vederlag i alt	*-2.531*	*-3.060*

Direktionen aflønnes af PenSam Liv, og omkostningen fordeles til de øvrige selskaber i PenSam gruppen i henhold til aftale. Det omkostningsførte vederlag til direktionen i Pensionskassen PenSam udgør 699 t. kr. (2015: 458 t. kr.).

Øvrige ansatte, hvis aktiviteter har væsentlig indflydelse på virksomheden risikoprofil

Kontraktligt vederlag	-12.141	-16.740
Pensionsbidrag	-1.955	-2.513
Variabel løn	-550	-320
Vederlag i alt	*-14.646*	*-19.573*

PenSam gruppen er forpligtet til at udpege alle medarbejdere, hvis aktiviteter har indflydelse på Pensionskassen PenSam's risikoprofil. En andel af de væsentlige risikotagere er ansat i PenSam A/S og deres vederlag fordeles til de øvrige selskaber i PenSam gruppen på markedsbaserede vilkår, og afregnes efter fast pris i henhold til aftale.

Revisionshonorar:		
Lovpligtig revision af årsregnskabet	344	344
Andre erklæringsopgaver med sikkerhed	13	13
Honorar for andre ydelser	11	0
I alt	368	357

NOTE 10				
Resultat før skat	**2016**	**2015**	**2016**	**2015**
Pensionskassen har anmeldt en risikoforrentningsregel for 2016, hvor der ikke fordeles risikoforrentning til basiskapitalen.				
Realiseret resultat, jf. kontributionsbekendtgørelsen	1.000.594	395.728	-	-
Fordelt til:				
Kollektivt bonuspotentiale	825.982	380.875	-	-
Overskudskapital	20.622	1.866	-	-
I alt til de forsikrede	*846.604*	*382.741*	-	-
Egenkapitalen	153.990	12.987	-	-
Fordelt, i alt	*1.000.594*	*395.728*	-	-

NOTE 10 (FORTSAT)	Pensionskassen		Koncernen	
Resultat før skat	**2016**	**2015**	**2016**	**2015**
Fordeling af realiseret resultat				
Rentegruppe Pensionskassen for sygehjælpere m.fl.				
Kollektivt bonuspotentiale	696.975	338.313	-	-
Overskudskapital	21.483	1.672	-	-
I alt til medlemmerne	*718.458*	*339.985*	-	-
Rentegruppe Pensionskassen for portører m.fl.				
Kollektivt bonuspotentiale	111.203	13.850	-	-
Overskudskapital	1.627	138	-	-
I alt til medlemmerne	*112.830*	*13.988*	-	-
Rentegruppe Pensionskassen for trafikfunktionærer m.fl.				
Kollektivt bonuspotentiale	30.851	4.162	-	-
Overskudskapital	518	56	-	-
I alt til medlemmerne	*31.369*	*4.218*	-	-
Risikogruppe				
Kollektivt bonuspotentiale	-15.420	43.681	-	-
Overskudskapital	0	0	-	-
I alt til medlemmerne	*-15.420*	*43.681*	-	-
Omkostningsgruppe*				
Kollektivt bonuspotentiale	2.373	-19.131	-	-
Overskudskapital	-3.006	0	-	-
I alt til medlemmerne	*-633*	*-19.131*	-	-

*Efter ny kontributionsbekendtgørelse skal skyggekonti pr. 31.12.2015 nedbringes eller nedskrives med mindst en femtedel om året i de følgende fem år. Skyggekontiene vedrørende omkostningsgrupperne er ikke nedbragt i løbet af 2016, men er nedskrevet med en femtedel pr. 31.12.2016, jf. note 16.

Der er tabsdækning fra egenkapital og overskudskapital til negative realiserede resultater i omkostningskontributionsgrupperne for sygehjælpere m.fl. på 23,3 mio. kr. og for portører m.fl. på 2,1 mio. kr.

NOTE 11

Investeringsejendomme	**31.12.2016**	**31.12.2015**	**31.12.2016**	**31.12.2015**
Dagsværdi primo	1.547.067	1.547.058	1.703.556	1.863.503
Tilgang	9.541	3.941	9.541	3.941
Afgang	-33.459	-2.009	-49.459	-163.283
Årets værdiregulering til dagsværdi	147.777	-1.923	145.341	-605
Saldo ultimo	*1.670.926*	*1.547.067*	*1.808.979*	*1.703.556*
Vægtet gennemsnit af forrentningskravet, der er lagt til grund ved fastsættelse af ejendommenes dagsværdi:				
Boligejendomme	4,2%	4,4%	4,2%	4,5%
Erhvervsejendomme	6,1%	6,1%	6,2%	6,2%
Blandede bolig- og erhvervsejendomme	5,4%	5,4%	5,4%	5,4%

Pensionskassens ejendomme værdiansættes med udgangspunkt i DCF metoden. For enkelte ejendomme indhentes mæglervurderinger, som anvendes til at underbygge og validere DCF metoden.

NOTE 12

Kapitalandele

På www.pensam.dk > Forside > Om PenSam > PenSam i tal > Årsrapporter > Supplerende oplysninger til årsrapporterne vises en oversigt over de selskaber, der er investeret i.

NOTE 13		**Pensionskassen**		**Koncernen**	
Afledte finansielle instrumenter	**Hovedstol 2016**	**Positiv værdi 2016**	**Negativ værdi 2016**	**Positiv værdi 2016**	**Negativ værdi 2016**
Rentekontrakter					
Renteswaps					
Løbetid 0-10 år	22.715.033	812.498	-97.722	812.498	-97.722
Løbetid 10-20 år	5.843.864	521.014	-49.923	521.014	-49.923
Løbetid >20 år	8.071.563	421.761	-634.524	421.761	-634.524
I alt	*36.630.460*	*1.755.273*	*-782.169*	*1.755.273*	*-782.169*
Repo/Reverse forretninger					
Løbetid 0-10 år	-761.400	234.189	-1.154.237	234.189	-1.154.237
I alt	*-761.400*	*234.189*	*-1.154.237*	*234.189*	*-1.154.237*
Valutakontrakter					
Terminskontrakter	-9.864.388	53.087	-306.023	53.087	-306.023
I alt	*-9.864.388*	*53.087*	*-306.023*	*53.087*	*-306.023*
Saldo ultimo	*26.004.672*	*2.042.549*	*-2.242.429*	*2.042.549*	*-2.242.429*

Alle rentekontrakter er indgået i danske kroner og euro.
Valutakontrakter har alle en løbetid på under et år.
Positive dagsværdier indgår i aktiverne.
Negative dagsværdier indgår i passiverne under 'Anden gæld'.

NOTE 13 (FORTSAT)		Pensionskassen		Koncernen	
Afledte finansielle instrumenter	Hovedstol 2015	Positiv værdi 2015	Negativ værdi 2015	Positiv værdi 2015	Negativ værdi 2015
Rentekontrakter					
Renteswaps					
Løbetid 0-10 år	30.441.564	678.009	-30.962	678.009	-30.962
Løbetid 10-20 år	4.965.919	282.923	-92.928	282.923	-92.928
Løbetid >20 år	6.558.459	168.419	-398.429	168.419	-398.429
I alt	*41.965.942*	*1.129.351*	*-522.319*	*1.129.351*	*-522.319*
Repo/Reverse forretninger					
Løbetid 0-10 år	-2.412.163	408.450	-4.198.352	408.450	-4.198.352
I alt	*-2.412.163*	*408.450*	*-4.198.352*	*408.450*	*-4.198.352*
Futures					
Løbetid 0-10 år	4	130	-684	130	-684
I alt	*4*	*130*	*-684*	*130*	*-684*
Aktiekontrakter					
Løbetid 0-10 år	0	1.464	-1.464	1.464	-1.464
I alt	*0*	*1.464*	*-1.464*	*1.464*	*-1.464*
Valutakontrakter					
Terminskontrakter	-6.780.143	41.772	-220.959	41.772	-220.959
I alt	*-6.780.143*	*41.772*	*-220.959*	*41.772*	*-220.959*
Saldo ultimo	*32.773.640*	*1.581.167*	*-4.943.778*	*1.581.167*	*-4.943.778*

Alle rentekontrakter er indgået i danske kroner og euro.

Valutakontrakter har alle en løbetid på under et år.

Positive dagsværdier indgår i aktiverne.

Negative dagsværdier indgår i passiverne under 'Anden gæld'.

NOTE 14	Pensionskassen		Koncernen	
Eventualaktiver				

Pensionskassen har rejst et tilbagesøgningskrav overfor SKAT, som følge af EU - Domstolens afgørelse i relation til den såkaldte ATP - sag, som vedrører momsfritagelse for forvaltning og herunder administration af pensionsselskaber. Det er som følge af manglende praksis på området uvist i hvilket omfang Pensionskassen får medhold, og i givet fald hvornår PenSam modtager refusion, og derfor er det ikke muligt at indregne noget beløb i relation hertil i årsrapporten. Kravet behandles derfor som et eventualaktiv.

NOTE 15

Overført overskud	**31.12.2016**	**31.12.2015**	**31.12.2016**	**31.12.2015**
Saldo primo	3.856.006	3.845.739	3.856.006	3.845.739
Årets resultat	130.429	10.267	130.429	10.267
Saldo ultimo	*3.986.435*	*3.856.006*	*3.986.435*	*3.856.006*

NOTE 16

Overskudskapital	**31.12.2016**	**31.12.2015**	**31.12.2016**	**31.12.2015**
Saldo primo	535.963	571.840	535.963	571.840
Regulering som følge af ny bekendtgørelse	0	325	0	325
Andel af realiseret resultat	23.628	2.555	23.628	2.555
Andel af pensionsafkastskat	-325	-325	-325	-325
Risikoforrentning	-3.006	-688	-3.006	-688
Udbetalt	-38.536	-37.744	-38.536	-37.744
Saldo ultimo	*517.724*	*535.963*	*517.724*	*535.963*

Pensionskassen har en skyggekonto vedrørende egenkapital på 4,4 mio. kr og overskudskapital på 0,6 mio. kr. i 2016. I 2015 var den hhv. 5,5 mio. kr. og 0,7 mio. kr.

Efter ny kontributionsbekendtgørelse skal skyggekonti pr. 31.12.2015 nedbringes eller nedskrives med mindst en femtedel om året i de følgende fem år. Skyggekontoen er ikke nedbragt i løbet af 2016, men er nedskrevet med en femtedel pr. 31.12.2016

NOTE 17

Pensionshensættelser	**31.12.2016**	**31.12.2015**	**31.12.2016**	**31.12.2015**
Pensionshensættelser primo	20.705.700	20.074.264	20.705.700	20.074.264
Kollektivt bonuspotentiale primo	-1.576.444	-	-1.576.444	-
Akkumuleret værdiregulering primo	-6.638.567	-7.349.209	-6.638.567	-7.349.209
Retrospektive hensættelser primo	*12.490.689*	12.725.055	*12.490.689*	12.725.055
Tilskrivning af afkast	*686.775*	587.031	686.775	587.031
Pensionsydelser	*-1.003.834*	-873.412	-1.003.834	-873.412
Tilbageholdt PAL vedr. året	*98.562*	-	98.562	-
Betalt PAL vedr. tidligere år	*-85.187*	-	-85.187	-
Omkostningstillæg efter tilskrivning af omkostningsbonus	*-83*	-72	-83	-72
Risikogevinst efter tilskrivning af risikobonus	*12.573*	-48.832	12.573	-48.832
Andet	2.201	12.723	2.201	12.723
Retrospektive hensættelser ultimo	*12.201.696*	*12.402.493*	*12.201.696*	12.402.493
Brutto akkumuleret værdiregulering ultimo	*7.013.590*	7.146.644	*7.013.590*	7.146.644
Netto akkumuleret værdiregulering ultimo	*7.013.590*	7.146.644	*7.013.590*	7.146.644
Kollektivt bonuspotentiale ultimo	*2.080.854*	-	*2.080.854*	-
Saldo ultimo	*21.296.140*	*19.549.137*	*21.296.140*	19.549.137

NOTE 17 (FORTSAT)	Pensionskassen		Koncernen	
Pensionshensættelser	**31.12.2016**	**31.12.2015**	**31.12.2016**	**31.12.2015**

Forskellene i Pensionshensættelser og Værdiregulering fra ultimo 2015 til primo 2016 skyldes overgang til ny regnskabsbekendtgørelse, hvor disse størrelser er redefineret. Opstillingen for 2016 er endvidere udvidet med Kollektivt bonuspotentiale, som ikke indgik i opstillingen i 2015.

Fordelingen af pensionshensættelser:

Rentegruppe Pensionskassen for sygehjælpere m.fl. - betinget garanteret gennemsnitsrenteprodukt				
Garanterede ydelser	17.239.272	-	17.239.272	-
Kollektivt bonuspotentiale, rente	1.507.526	-	1.507.526	-
Kollektivt bonuspotentiale, risiko	211.832	-	211.832	-
Kollektivt bonuspotentiale, omkostning	3.567	-	3.567	-
Risikomargen	86.757	-	86.757	-
Pensionsshensættelser Pensionskassen for sygehjælpere m.fl. i alt	*19.048.954*	-	*19.048.954*	-
Rentegruppe Pensionskassen for portører m.fl. - betinget garanteret gennemsnitsrenteprodukt				
Garanterede ydelser	1.397.853	-	1.397.853	-
Kollektivt bonuspotentiale, rente	233.495	-	233.495	-
Kollektivt bonuspotentiale, risiko	35.979	-	35.979	-
Kollektivt bonuspotentiale, omkostning	328	-	328	-
Risikomargen	6.851	-	6.851	-
Pensionshensættelser Pensionskassen for portører m.fl. i alt	*1.674.506*	-	1.674.506	-
Rentegruppe Pensionskassen for trafikfunktionærer m.fl. - betinget garanteret gennemsnitsrenteprodukt				
Garanterede ydelser	482.202	-	482.202	-
Kollektivt bonuspotentiale, rente	69.847	-	69.847	-
Kollektivt bonuspotentiale, risiko	15.643	-	15.643	-
Kollektivt bonuspotentiale, omkostning	2.637	-	2.637	-
Risikomargen	2.351	-	2.351	-
Pensionshensættelser Pensionskassen for trafikfunktionærer m.fl. i alt	*572.680*	-	*572.680*	-
Afkastprocent pr. rentegruppe				
Pensionskassen for sygehjælpere m.fl.	8,2%	3,3%	8,2%	3,3%
Pensionskassen for portører m.fl.	9,7%	3,6%	9,7%	3,6%
Pensionskassen for trafikfunktionærer m.fl.	8,1%	2,8%	8,1%	2,8%
Bonusgrad pr. rentegruppe				
Pensionskassen for sygehjælpere m.fl.	14,7%	-	14,7%	-
Pensionskassen for portører m.fl.	28,1%	-	28,1%	-
Pensionskassen for trafikfunktionærer m.fl.	27,8%	-	27,8%	-
Omkostningsresultat i %	-0,1%	-	-0,1%	-
Omkostningsresultat i t. kr.	-23.081	-	-23.081	-
Kollektivt bonuspotentiale, omkostning, i t. kr.	6.531	-	6.531	-
Risikoresultat i %	-0,1%	-	-0,1%	-
Risikoresultat i t. kr.	-12.573	-	-12.573	-
Kollektivt bonuspotentiale, risiko i t. kr.	263.454	-	263.454	-
Forrentning af kundemidler efter omkostninger før skat	7,9%	-	7,9%	-

NOTE 18	Pensionskassen		Koncernen	
Anden gæld	**31.12.2016**	**31.12.2015**	**31.12.2016**	**31.12.2015**
Afledte finansielle instrumenter jf. note 13	2.242.429	4.943.778	2.242.429	4.943.778
Øvrig gæld	40.335	43.654	55.007	64.131
Saldo ultimo	2.282.764	4.987.432	2.297.436	5.007.909

Alle gældsposter forfalder indenfor fem år fra balancetidspunktet.

NOTE 19

Kapitalgrundlag	(mio. kr)	(mio. kr)		
Egenkapital ultimo	3.986	3.856	-	-
Overskudskapital	515	536	-	-
Andel af associerede virksomheders basiskapital	0	1.870	-	-
- værdien af den pågældende ejerandel	0	-347	-	-
Fradrag som følge af investering	0	-2.036	-	-
Fortjenstmargenen (Afstemningsreserve)	0	0	-	-
Kapitalgrundlag ultimo	4.502	3.879	-	-

Reglerne for opgørelse af kapitalgrundlag er ændret i forhold til 2015 og tallene er derfor ikke direkte sammenlignlige. Overskudskapital er eksklusiv PAL.

NOTE 20

Sikkerhedsstillelser og eventualforpligtelser og andre økonomiske forpligtelser	**31.12.2016**	**31.12.2015**	**31.12.2016**	**31.12.2015**
	(mio. kr.)	(mio. kr.)	(mio. kr.)	(mio. kr.)
Registrerede aktiver stillet til sikkerhed for pensionskassens hensættelser	21.998	24.470	21.998	24.470
Sikkerhedsstillelse for afledte finansielle instrumenter	23	73	23	73
Sikkerhedsstillelse i forbindelse med repo forretninger	1.159	4.263	1.159	4.263
Uudnyttet tilsagn om investering i ejendomsfonde	99	372	99	372
Uudnyttet tilsagn om investering i private equity fonde	373	381	373	381
Uudnyttet tilsagn om investering i infrastruktur fonde	105	163	105	163
Uudnyttet tilsagn om investering i øvrige fonde	89	197	89	197
Uudnyttet tilsagn i forbindelse med investering i lån	8	26	8	26

Der er stillet sikkerhed for en momsreguleringsforpligtelse på 322 t. kr. i forbindelse med salg af Bymose Hegn.

Pensionskassen har ikke påtaget sig kautions-, garanti- eller andre forpligtelser ud over de i regnskabet anførte.

NOTE 21

Nærtstående parter

Følgende betragtes som nærtstående parter:

- FOA - Fag og Arbejde
- PenSam Holding A/S
- PenSam Liv forsikringsaktieselskab
- PenSam Forsikring A/S
- PenSam Bank A/S
- PenSam A/S
- Bestyrelsesmedlemmer
- Direktionen

Der har ikke været andre transaktioner med bestyrelse og direktion end vederlag jf. note 9.

PenSam gruppen anvender PenSam Bank som bankforbindelse i beskedent omfang.

PenSam A/S varetager administrative opgaver for Pensionskassen PenSam. I 2016 er dette i henhold til aftale afregnet til fast pris.
De administrative opgaver omfatter udbetalinger af ydelser m.v. samt porteføljeforvaltning til selskaberne i PenSam gruppen.
I 2015 blev disse administrative opgaver afregnet på omkostningsdækkende basis.

Ydelserne i henhold til fastprisaftale samt mellemværende:	**2016**	**2015**
Øvrige koncerninterne transaktioner sker på markedsvilkår.		
Omkostninger	-51.869	-53.168
Tilgodehavender	63.312	66.781

NOTE 22

Afkast til regnskabsmæssig værdi

I skemaet vises afkastprocenter for 2016 fordelt på investeringskategorier.

	Regnskabsmæssig værdi		Afkast i % før pensions-afkastskat og selskabsskat
	Primo	**Ultimo**	
1. Grunde og bygninger	**2.732.371**	**3.082.848**	**12,3**
2.1 Noterede kapitalandele	2.827.071	2.597.386	10,7
2.2 Unoterede kapitalandele	3.223.905	3.173.898	1,7
2. Kapitalandele i alt	**6.050.976**	**5.771.284**	**5,9**
3.1 Stats- og realkreditobligationer	10.307.122	9.731.987	3,5
3.2 Indeksobligationer	298.373	277.145	4,6
3.3 Kreditobligationer og emerging markets obligationer	4.773.670	5.823.708	9,0
3.4 Udlån m.v.	10.318	12.807	2,9
3. Obligationer og udlån i alt	**15.389.483**	**15.845.647**	**5,2**
4. Dattervirksomheder	**1.569**	**755**	**-**
5. Øvrige investeringsaktiver	**-179.469**	**-252.936**	**-**
6. Afledte finansielle instrumenter til sikring af aktiver og forpligtelser	**604.030**	**973.104**	**-**

De viste afkast i procent er for de enkelte aktivtyper beregnet som et tidsvægtet afkast. Værdien af valutaafdækningsinstrumenter indgår i pkt. 5.

Der beregnes ikke tidsvægtet afkast for 'Øvrige finansielle investeringsaktiver' og 'Afledte finansielle instrumenter* til sikring af nettoændringer af aktiver og forpligtelser', da en sådan beregning for disse aktivklasser ikke er muligt.

NOTE 23

Tilknyttede og associerede virksomheder

	Pensions-kassens andel af aktiekapital i procent	Virksom-hedens egen-kapital	Virksom-hedens resultat	Retsform	Hjemsted	Aktivitet
Kapitalandele i tilknyttede virksomheder						
Augustenborg Landevej, Sønderborg, PenSam	100,00	27.669	2.917	ApS	Furesø	Udlejning
Hobrovej 42, Ålborg, PenSam	100,00	82.430	2.790	ApS	Furesø	Udlejning
PenSam Bolig	100,00	18.785	301	ApS	Furesø	Udlejning
PenSam Gård 31.03.13	100,00	188	-11	ApS	Furesø	Udlejning
PenSam Investering	100,00	755	-14	ApS	Furesø	Investering
Skanderborgvej, Nydamsvej, Hørning, PenSam	100,00	9.325	-201	ApS	Furesø	Udlejning
Skjoldenæsholm Landbrug	50,00	17.597	7.117	ApS	Ringsted	Landbrug
Skjoldenæsholm Skovbrug	75,00	7.575	-395	ApS	Ringsted	Skovdrift
Kapitalandele i associerede virksomheder						
Kapitalforeningen PenSam Invest	13,60	41.634.830	4.285.716	Forening	København	Investering
PenSam Ejendomme	35,68	2.255.829	154.622	ApS	Furesø	Udlejning
PenSam Holding	90,00	2.279.587	1.492	A/S	Furesø	Holding
Skovselskabet Skov-Sam Holding	50,00	271.240	-6.249	ApS	Furesø	Skovdrift

I PenSam gruppen skifter ejerandelene løbende i de tilknyttede og associerede virksomheder, derfor kan ejerandele og resultater ikke direkte afstemmes til resultatopgørelsen.

NOTE 24

Følsomhedsoplysninger i t. kr.

Hændelse	Påvirkning af egenkapitalen
Rentestigning 0,7 pct. Point	-119.767
Rentefald 0,7 pct. Point	126.195
Aktiekursfald på 12 pct.	-47.351
Ejendomsprisfald på 8 pct.	0
Valutakursrisiko (VAR 99,5 pct.)	-2.540
Tab på modpart på 8 pct.	-33.823

Negativt fortegn dækker over en reduktion af det pågældende regnskabstal.

Skemaet er udarbejdet i overensstemmelse med Finanstilsynets vejledninger for indberetninger om risikoscenarier.

Note 25

Risikooplysninger

Bestyrelsen i Pensionskassen PenSam har besluttet en politik for risikostyring, der fastlægger det ønskede risikoniveau i pensionskassen og som sikrer sammenhæng imellem de finansielle mål og midler. Den overordnede risikopolitik er et centralt element i pensionskassens risikostyringssystem, idet det ønskede risikoniveau fastlagt i politikken fordeles ud på alle de forskellige typer af risici, som pensionskassen er udsat for.

Det er en af bestyrelsens vigtige opgaver at vurdere, om det ønskede risikoniveau er forsvarligt i forhold til den tilgængelige kapital og øvrige buffere. Denne vurdering sker minimum en gang om året med udarbejdelse af en risikovurderingsrapport, der blandt andet sendes til Finanstilsynet. Rapporten er kulminationen på et forløb, hvor pensionskassens nuværende og forventede fremtidige soliditet er blevet undersøgt ved hjælp af stresstest, kapitalplaner, scenarieanalyser med mere. Et væsentligt element i risikovurderingen er også analysen af pensionskassens model til kvantificering af risici.

Bestyrelsens udførsel af risikovurderingen gør, at der kan udstedes forsvarlige retningslinjer til direktionen. Risikogrænserne fastsat i retningslinjerne gør, at den dagliglige administration af kassen holdes indenfor bestyrelsens risikotolerancegrænser.

Pensionskassen har en finanskomité, hvor de primære opgaver i relation til pensionskassen blandt andet består af overvågning af risici, vurdering og sikring af en velfungerende risikostyringsproces og evaluering af pensionskassens kapital- og solvenssituation.

Pensionskassen har outsourcet en del af de operationelle opgaver til PenSam A/S ud fra de rammer, som bestyrelsen har fastsat.

Den praktiske udførelse af risikostyringen er forankret i en risikostyringsfunktion. Risikostyringsfunktionen sikrer en ensartet behandling af risici samt rapportering heraf, og overvåger løbende de identificerede risici samt de handlinger, der er igangsat for at reducere risici. Samtidig registreres identificerede risici i et risikosystem, som tydeliggør sammenhængen mellem risici, hændelser og kontrolmiljø.

De væsentligste risici i Pensionskassen PenSam er finansielle risici, forsikringsmæssige risici samt operationelle risici.

Finansielle risici

Finansielle risici består primært af markeds- og modpartsrisici, og er primært relateret til tab på pensionskassens investeringsaktiver. Markedsrisici omfatter renterisici, aktierisici, ejendomsrisici, valutarisici samt kreditspændrisici.

Styringen af de finansielle risici tager udgangspunkt i politik og retningslinjer for investering, der er formuleret ud fra investeringsstrategien.

Af Pensionskassen PenSam's politikker og retningslinjer fremgår blandt andet krav til sammensætning af investeringerne, varighed, benchmarkanalyser mv. Investeringerne sammensættes, så risikoen i investeringsporteføljen spredes, så der ikke er for stor afhængighed af en enkelt aktivklasse eller et enkelt aktiv.

Bestyrelsen har endvidere fastlagt risikorammer på investeringsområdet, som risikoforbruget skal holdes inden for. Der afrapporteres til bestyrelsen ved eventuelle overskridelser af rammerne.

Pensionskassen PenSam har en beholdning af renteafdækningsinstrumenter, der sikrer en passende rentefølsomhed på aktiverne i forhold til rentefølsomheden på hensættelserne.

Forsikringsmæssige risici

Forsikringsmæssige risici omfatter primært invaliditets- og levetidsrisiko.

En væsentlig risiko i Pensionskassen PenSam er relateret til usikkerheden i medlemmernes levetid. Pensionskassens medlemmer har livsvarige alderspensioner, som vil medføre gevinster eller tab, såfremt de faktiske levetider afviger fra de forventede.

Pensionskassen forholder sig som minimum årligt til udviklingen i medlemmernes levetid. Ved større

stigninger i levetiderne end forudsat foretages der yderligere hensættelser til at dække forpligtelserne.

Operationelle risici

Operationelle risici er defineret som tab som følge af uhensigtsmæssige eller mangelfulde interne procedurer, menneskelige fejl og systemmæssige fejl eller som følge af eksterne begivenheder, herunder juridiske risici.

Operationelle risici opstår således som følge af fejl eller mangler i processer eller som følge af udefrakommende forhold, som medfører økonomiske tab eller tab af omdømme. Pensionskassen har, for at reducere risikoen for tab som følge af operationelle risici, sikret sig, at der er implementeret forretningsgange og udført relevante interne kontroller.

Følsomhedsoplysninger

Følsomhedsberegninger er anført i note 24 til årsrapporten. Følsomhedsberegningerne viser påvirkningen på egenkapitalen ved fald og stigninger i for eksempel rente eller aktiekurser.